

ISSN 2765-1673(Online)

Vol. 4 | 2023

우크라이나학연구

Korean Journal of Ukrainian Studies

HANKUK UNIVERSITY
OF FOREIGN STUDIES

Korean Journal of Ukrainian Studies

우크라이나학연구

Vol. 4 | 2023

Korean Journal of Ukrainian Studies (KJUS) is published by the Department of Ukrainian Studies, a member of the Hankuk University of Foreign Studies. KJUS is published annually in December. This journal is indexed and abstracted in Korean Citation Index (KCI).

KJUS seeks theoretical or empirical research discussions about Ukraine and neighboring nations with an interdisciplinary approach in the area of arts, culture, folklore, anthropology, literature, linguistics, history, economy, politics, international relations and society. The editors also invite submissions from researchers in all fields of humanities and social science.

KJUS aims to promote the development of Ukrainian Studies in Korea and exchange various ideas, perspectives and research methods among researchers who are devoted to Ukrainian Studies around the world. KJUS publishes rigorous theoretical and empirical research papers, review articles, and book reviews.

KJUS is published once a year (December 30) in online version by the Department of Ukrainian Studies, Hankuk University of Foreign Studies, Korea. For details regarding manuscript submission, please refer to "Submission Guidelines" page or contact the editor at soguhong@hufs.ac.kr

---

Editorial Board

Editor-in-Chief

Iryna Zby. Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine | Folklore, Ukrainian as a Foreign Languages

Sogu Hong. Hankuk University of Foreign Studies, Korea | Folklore, Ukrainian as a Foreign Languages

Board Members

Viktor Pylypenko. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine | Ethnology

Olena Hinda. Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine | Folklore, Immigrant Culture

Danuta Mazuryk. Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine | Linguistics

Kateryna Tanchyn. Hankuk University of Foreign Studies, Korea | Ukrainian Language and Literature

Sung Wan Kim. Gyemyung University, Daegu, Korea | Linguistics

Halyna Ivashkiv. The Ethnology Institute National Academy of Science, Ukraine | Arts

Yustyna Zanko. University Paris-Est Creteil, France | Economics, International Relations

Sang Won Kim. Kookmin University, Seoul, Korea | Economics

Vasyl Ivashkiv. Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine | Literature, Folklore

---

ISSN 2765-1673
(Online)

우크라이나학 연구

Korean Journal of Ukrainian Studies

Vol. 4, 2023

HANKUK UNIVERSITY
OF FOREIGN STUDIES

Contents

- The Concept of War in Ancient Ukrainian Aphorisms
Nina Stankevych/ 1
- Martial Law in Ukraine and Its Impact on Taxation of Business Enterprises
Roman Shandra, Sofiia Shovheniuk / 25
- Language Schizophrenia: Vectors of Interpretation
(Based on the Text by Yu. Shevchuk "Language Schizophrenia Quo Vadis
Ukraine?")
Khrystyna Shchepanska / 51
- Terminological Features of Designating Information Phenomena
in Contemporary Ukrainian Society
Danylo Krokhmalnyi / 61

КОРЕЙСЬКИЙ ЖУРНАЛ УКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Том 4, 2023

ЗМІСТ

КОНЦЕПТ *ВІЙНА* В ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ АФОРИЗМАХ

Ніна Станкевич / 1

ВОЄННИЙ СТАН В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОПОДАТКУВАННЯ
СУБ'ЄТКІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Роман Шандра, Софія Шовгенюк / 25

МОВНА ШИЗОФРЕНІЯ: ВЕКТОРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

(на матеріалі праці Ю. Шевчука «Мовна шизофренія quo vadis, Україно?»)

Христина Щепанська / 51

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ЯВИЩ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Данило Крохмальний / 61

The Concept of War in Ancient Ukrainian Aphorisms

Nina Stankevych

*Candidate of Philology, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
stankevychnina@gmail.com*

Abstract

The article reveals the essence of the concept of *war* and describes its figurative and logical model, expressed in ancient Ukrainian aphorisms of the 11th – early 19th centuries. Aphorisms of ancient Ukrainian writers and philosophers are a socio-cultural and spiritual phenomenon of the nation, a treasure trove of intellectual thought of many generations. An aphorism is a condensed logical and philosophical judgment, a political slogan, a moral instruction that has an emotional and aesthetic impact on the reader. The main features of aphorisms are conciseness, a high degree of generalization, information compression, universal addressing, the presence of linguistic and expressive means of aestheticization, figurative textual elements, and the timelessness of judgments. The study of the concept of *war* in historical retrospect shows its deep roots in the national collective consciousness as a universal essential category, as well as the stability of the structural and semantic organization, despite the changing socio-political context.

The understanding of war as an armed conflict fills aphorisms with thematic vocabulary with only negatively evaluative semantics; the most productive symbolic images of *war* are *death*, *blood*, and the color *red*. The opposite cognitive zone is created by *peace*.

The image-concept of *war* is represented in two contrasting structural and semantic planes that reflect the parties: the enemy state, the attacking enemy, and the defending state, the defending warrior. Each of the parties has catalytic concepts, separate axiological meanings with negative or positive connotations.

In the conceptual field of an unjust war, the semantic dominants are the political actions of the enemy state and the negative traits of the leader and the people waging the war. A just defensive war is described in ancient aphorisms as an ultimate necessity, so the main conceptual meanings in ancient aphorisms are declarative judgments about the sources of *strength* of the defending party or warnings about *weakness* that will lead to defeat. The concept of *war* is most extensively verbalized in the anthropological context – in the opposition of *enemy and defender*. The main linguistic and expressive means of creating the concept in all its components are generalized.

Keywords: *concept, linguistic culture, aphorism, antithesis, metaphor, expressive syntax.*

КОНЦЕПТ *ВІЙНА* В ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ АФОРИЗМАХ

Ніна Станкевич

Анотація

Стаття розкриває сутність концепту *війна* та описує його образно-логічну модель, увиразнену в давніх українських афоризмах XI – поч. XIX ст. Афористика давніх українських письменників-філософів – соціокультурний та духовний феномен нації, скарбниця інтелектуальної думки багатьох поколінь. Афоризм – конденсоване логіко-філософське судження, політичне гасло, моральна настанова, що здійснює емоційно-естетичний вплив на читача. Основні ознаки афоризмів – лаконічність, високий ступінь узагальнення, компресія інформації, універсальна адресація, наявність мовно-виражальних засобів естетизації, образних текстотворчих елементів, позачасовість суджень. Дослідження концепту *війна* в історичній ретроспективі засвідчує його глибоке закорінення в національній колективній свідомості як універсальної сутнісної категорії, а також сталість структурно-семантичної організації, попри змінний суспільно-політичний контекст.

Осмилення війни як збройного конфлікту наповнює афоризми тематичною лексикою лише з негативно оцінною семантикою; найпродуктивнішими символічними образами війни є *смерть*, *кров*, а колір – *червоний*. Протилежну когнітивну зону творить *мир*.

Образ-концепт *війна* репрезентовано у двох контрастних структурно-смыслових площинах, що відображають сторони: ворожу державу, ворога-нападника та державу, яка захищається, воїна-захисника. Кожна зі сторін має концепти-каталізатори, окремі аксіологічні смисли з негативною чи позитивною конотацією. У концептуальному полі несправедливої війни смисловими домінантами є політичні дії ворожої держави та негативні риси вождя й народу, що веде війну. Справедливу оборонну війну в давніх

афоризмах описано як доконечну потребу, тому основними концептуальними смислами в давніх афоризмах є декларативні судження щодо джерел *сили* сторони, яка захищається, чи застереження щодо *слабкості*, що призведе до поразки. Концепт *війна* найбільш розгорнуто вербалізовано в антропологічному контексті – у протиставленні *ворог* – *захисник*. Узагальнено основні мовно-виражальні засоби творення концепту в усіх його складниках.

Ключові слова: *концепт, лінгвокультурема, афоризм, антитеза, метафора, експресивний синтаксис.*

Постановка проблеми. Афоризм трактуємо як коротке судження загальнозначущого характеру, яке відображає суб'єктивне бачення певного фрагмента дійсності; має світоглядний зміст, образно-художню форму та естетичну вартість, є автономним текстом або мінітекстом у складі різних за стилем макротекстів. Дослідники афористики (А. Ткаченко, В. Скуратівський, Б. Степанишин, Н. Баракатова, В. Калашник, Ю. Калашник, А. Григораш, М. Дяченко, Н. Михайличенко, В. Максимчук та ін.) розглядають сутність афоризму як одиниці книжно-літературного походження, його зв'язок з пареміями, розподіляють афоризми за семантичними, структурними та функціональними критеріями, вивчають їхній прагматичний та стилістичний потенціал у різних типах дискурсу, у творчості окремих українських та зарубіжних письменників, приділяють увагу об'єктам афоризації, виокремлюють лінгвокультурні аспекти афористики певного історичного часу. Дослідження афористики як соціокультурного й духовного феномену нації засвідчує психоментальні особливості сприйняття навколишнього світу, систему цінностей та ідеалів соціуму, мовну естетику образно-логічної думки, а також «формує концептосферу мови» (Колоїз, Малюга, Шарманова, 2012). Багатовіковий шлях української світоглядної думки розбудував «мисленний дім», охопивши широку концептосферу. Судження увиразнюють суспільні ідеали й негативні явища, соціальні маркери й систему морально-етичних цінностей, усе, що творить людину фізичну, соціальну й духовну.

Одним із сутнісних елементів ментального світобачення українців є концепт *війна*. Особливо гостро її реальне значення сьогодні усвідомлює кожен з нас. Видається актуальним простежити формування образу-концепту *війна* впродовж віків.

Унікальним виданням, що містить «розмисли про світ і людину» українських мислителів упродовж XI – поч. XIX ст., є книга «Мудрість передвічна», яку впорядкував письменник Валерій Шевчук (2019). Давні афоризми («мудрість, що сидить на Божих кріслах») становлять окремі тексти або висловлювання, вибрані з давніх літературних пам'яток (художніх, публіцистичних, наукових та релігійних текстів, документів). Це цілий «світ, розглянений по частинах», сплав індивідуально-авторської

та національної свідомості – «усуспільнена народна мудрість». Серед творців мудрих «розгадувань» – Теодосій Печерський, Данило Заточник, Клирик Острозький, Юрій Дрогобич (Котермак), Іван Вишенський, Мелетій Смотрицький, Петро Могила, Касіян Сакович, Іван Величковський, Пилип Орлик, Іван Максимович, Теофан Прокопович, Самійло Величко, Митрофан Довгалецький, Георгій Кониський, Григорій Сковорода, Іван Котляревський та багато інших. Літературні / книжні афоризми, за словами Валерія Шевчука, – це «реальні пам'ятки розумового існування та здатності мислити українського народу, а отже, свідчення його цивілізованості» (Мудрість передвічна, 2019, с. 64). Митець слова переклав деякі афоризми з латини, з польської мови, осучаснив і додав їм надзвичайної образності, збагативши лексично, посиливши їхню афористичність. Давнім афоризмам властиві всі ознаки афористичних висловів: компресія закладеної в них інформації, високий ступінь узагальнення, універсальна адресація, лінгвальна креативність, естетична бездоганність, позачасовість суджень.

Афоризм, зазначає у передмові до книги В. Шевчук, «кладе у свою основу значне узагальнення, яке здатне прикладатися до іншого часу та різних об'єктів, але з'являє позачасову істину, яка легко прикладається до інших часових реалій. У цьому і є немеркнуча вартість творів цього жанру» (Мудрість передвічна, 2019, с. 30). Саме сприйняття афоризмів не лише як тогочасних «суддів історії», а й таких, що «мають вічне закладення в часі», дасть змогу визначити суголосність обраного об'єкта лінгвоконцептуального аналізу із сучасними політичними подіями.

Мета дослідження – виявити особливості вербалізації концепту *війна* в українському афористичному корпусі давніх часів. Ілюстративний матеріал – понад 200 афористичних висловів, які описують війну як буквальне явище і як образний концепт.

В українській науковій сфері є низка праць, присвячених тлумаченню терміна *концепт*, опису його природи, ознак, структури, методів дослідження (Н. Боднар, Т. Космеда, І. Петров, А. Приходько та ін.). Усталилися два підходи щодо трактування концептів: лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний, які, проте, не засвідчили їхньої абсолютної автономності, адже обидва пов'язані з індивідуальною свідомістю і

культурою. Науковці визнають концепт як такий собі “гібрид” лексико-семантичної парадигми й етнокультурної специфіки. У наукових статтях вживають терміни *геіштальт*, *архетип*, *лінгвоконцепт*, *культурема*, *лінгвокультурема*, *логоепістема*, *ментефакт*, *символ*, *стереотип*. Описові вислови трактують концепт як «ментальнопсихонетичну сутність», «вербалізований культурний смисл», «одиницю колективного знання» та ін. Структура багатьох проаналізованих концептів відображає їхній розподіл на фрейми, сценарії, скрипти чи слоти, стимули, тематичні групи, константи тощо.

Концепт *війна* як культурно-мовно-ментальна одиниця був предметом багатьох мовознавчих досліджень. Його вивчали з погляду лінгвосеміотики та лінгвокультурології, описували прагматичний потенціал, структурно-семантичне наповнення (Є. Васянович, О. Колесник, Г. Яворська), виявляли особливості мовної об’єктивації в газетному тексті (Т. Вільчинська), у мовотворчості письменників (Н. Бондар, Л. Марчук, Н. Сологуб), у давніх культурах і в українському фольклорі (В. Верьовкін). Розширювали уявлення про концептуалізацію лексеми *війна* дослідження іномовного художнього, публіцистичного й політичного дискурсу (Л. Брославська, В. Дубик, Р. Коваленко, В. Міщенко, І. Стаднік). Об’єднує ці наукові розвідки опис концепту *війна* як складного структурно-сислового образу, що має контрастні конотативні зони, високий ступінь метафоризації, емоційно-образний потенціал.

Розглядаючи *війну* як лінгвокультурний концепт, вербалізовану інформаційну матрицю в різних мовах і давніх культурах, О. Колесник робить висновок, що війна – це «прояв конфлікту протилежно орієнтованих систем», і ця «несумісність та жорстка організація систем замість діалектичної взаємодії і творчого розв’язання конфлікту» запускає базові скрипти на зразок: *нанесення удару*, *тиск*, *руйнування*, *зіткнення*. Учений стверджує, що концепт *війна* пов’язаний із концептами інших сфер (онтології, аксіології, артефактів, соціальних відносин) і має етнокультурну специфіку (2014, с. 237).

Аналіз вербалізації концепту *війна* в художньому дискурсі спирається на концептуальні моделі, у яких осмислюється війна. Буквальними

смыслами війни у творах воєнної тематики дослідники визнають військові терміни, предметні атрибути (*бій, атака, вогонь, зброя* та ін.), антонімічні пари (*перемога – поразка, визволення – завоювання, воля – неволя*), тематичні групи (*війна – людина, війна – зброя* та ін.). Автори наукових розвідок виокремлюють слоти, наприклад: людина (*ворог, друг, солдат*); мілітарні метафоричні моделі (від 6 до 15), наприклад, *війна-дорога, війна-доля, війна-час, війна-битва, війна-ненависть, війна-урок, війна-смерть, війна-гра* та ін. (Колесник, 2014; Боднар, 2016; Васянович, 2018).

У давніх афоризмах, які створювали протягом майже дев'яти століть українські мислителі, письменники, історичні діячі, відображена не так індивідуальна, як колективна свідомість народу щодо розуміння війни, ставлення до неї. За ці століття українцям доводилося воювати з ворогами – татарами, турками, ляхами, москалями, що підтверджують і назви деяких творів: «Україна, татарами терзана» (Максим Пашковський, XVII ст.), «Про Острозьку війну» (Симон Пекалід, XVII ст.) та ін. Висновки мислителів, попри зміну століть, ідеологій, «залишаються виразниками концептуального змісту» й сьогодні особливо актуальні. Доведімо це на прикладах таких справедливих суджень: *Кожна держава складається і стверджується непорушною цілістю кордонів* (Пилип Орлик, 269)¹; *Якщо хтось і непричетний до вбивства, але подумки з тим погодився, сам став убивцею, чи, якщо міг і не допоміг, – той сам убитий повелів* (Серапіон, 85); *Завжди перемир'ям Лис той користає, Поки власних сусідів вицент не обертає, І зрадливим фортелем доти метикує, Як мідянка-гадюка, доки не звоює* (Йосип Верещинський, 29). Останній афоризм, зауважує збирач давніх афоризмів, «напрочуд накладається на теперішній час», хоч написаний 520 років тому, але йдеться про колишнього й теперішнього ворога, «імперіялістичного хижака» із зажерливою жагою до завоювань (Шевчук, 2019, с. 30).

У концептосфері соціуму осмислення концепту *війна* невіддільне й неповне без усвідомлення концепту-опозиції – *мир*. У такому ж протиставленні розглянемо основні смислові складники концепту. Війна є символом смерті, мир символізує життя, часто в афоризмах ужито

---

¹ Тут і далі подаватимемо прізвище автора афоризму і сторінку з книги-джерела.

символічні образи: *Булат як гримне, з коріння вирве мирт зелений, Гімнів не більша, де меч є лише кров'ю багренний* (Пилип Орлик, 268). Актуалізує цей контраст і поділ на *війну-напад* і *війну-захист*. Зауважмо, що більше афоризмів стверджують справедливість ведення війни задля оборони рідного краю, наприклад:

Природним правом є визволятися від гноблення і трудитися, аби повернути те, що несправедливістю та переважною силою було забрано (Пилип Орлик, 269);

Всі народи, що живуть на світі, завжди боронили й боронитимуть вічно життя своє, свободу і власність, і навіть найнижчі на землі тварини, як-то звірина, худоба і птаство, боронять становище своє, гнізда свої і немовлят своїх до знемоги (Анонім (Б. Хмельницький), 396);

Сама оборона природним чином людству дозволяється проти кого б то не було із своїх ворогів, а нападати на людство і терзати його свавільно з-за самої примхи є розбишацтво, варварство і просто звірство, нічим не оправдане (Анонім (Б. Хмельницький), 397).

Афоризмів, де є ключове слово **війна**, всього 24. Набагато більше таких, які по-філософськи, психологічно й емоційно розкривають суть війни через концептуальні смисли (форманти, каталізатори, кореляти). Війни бувають *Божі, святі* (оборонні) і *безбожні, несправедливі* (нападницькі): *Війни святі, як боронять свободу, Несправедливі ж – прокляті з породу...* (Максим Пашковський, 148); *Та ж війна з одних причин може в світі бути: Щоб свої і людські кривди відвернути* (Касіян Сакович, 168). Причиною війни як конфлікту найчастіше називають *незгоду: ...гонителька миру, сваха збурень пекельних, до вієн задира, підбивачка на братні заїлості люті...*(Іван Орновський, 265). Проте завжди війна – це щось *страшне, зле, несите, нелюдське, безбожне*, вона *мертвить людей, оскверняє храми, несе голод: Над все війна страшнішою буває* (Петро Семенченко, 402). Розгорнений персоніфікований образ війни подає Іван Котляревський:

*Війна в кривавих ризах тут,
Із нею рани, смерть, увіччя,
Безбожність і Безчоловіччя
Хвіст мантії її несуть (406).*

У творенні образу-концепту *війна* беруть участь концепти-каталізатори, з якими вона співвідноситься: *смерть, погибель, кровопролиття, брань, убивства*; супутні концепти: *голод, осквернення, рани, увіччя, тиранство*. Увиразнюють аксіологічні смисли емоційні константи: *ридання, помста, темрява, хмари, гнів, скорбота*, наприклад: *Марсові робота – всьому світу скорбота* (Пилип Орлик, 268); *Ридання всієї України голосами пробиває небо* (Богдан Хмельницький, 204).

Символічними образами війни в давніх афоризмах є *меч* і *кров*, а колір війни – *червоний*. Метафора діє в поєднанні з іншими мовно-виражальними засобами, зокрема повтором-обрамленням: *Світ є морем червоним, бо на світі є війни між людьми, Убивства, тиранства; тут кров людська щедро розливається, і від цієї крові світ уже став морем червоним* (Іонікій Галятовський, 213), протиставленням: *На Україні не один гине, Вкраїна – це море, Воно червоне, Хто сам, потоне, В гурті переборе* (Лазар Баранович, 223), порівнянням: *Так, як на човен хвилі налітають, На Україну біди нападають. Ні, іще гірше! Човен воду крає, А Україна в крові потонає* (Лазар Баранович, 223).

Складний образ війни передбачає яскраве протиставлення двох сил, які діють на боці зла: *ворожа держава, ворог-нападник*, і на боці добра: *держава / сторона, яка захищається від ворога, оборонець*. Розгляньмо докладніше, як осмислюється війна в цих контрастних зонах.

Ворожою державою в давніх афоризмах найчастіше є *ненадійний, нищий сусід, на зле готовий, до крові похитливий* – Московія. Ключові слова цієї смислової площини – *народ, політична влада, вождь-тиран*. Основні характеристики *народу*, що оприявнюють афоризми, – *бідність і дикунство*, які, своєю чергою, ілюструє велика кількість синонімічних лексем з негативною семантикою:

бідність: *Московські люди є всі в рогожах, тож неминуче і народ,*

живучи з ними, доведений буде до такої вбогості, що вбереться він у рогожі і під рогожі (Анонім, 397);

З'єднатися з неключимим народом (лихий, бридкий – Н.С.) *є те саме, що кинутися з вогню в полум'я* (Анонім, 307);

дикунство: *Лютістю перевершують дикунів...*(Анонім 398); *Нестерпна є зневага у землі своїй од народу, нічим не кращого, але нахабного й готового на всілякі кривди, грабунки й дошкульні дорікання* (Анонім, 401);

Хто ж не відає, які великі є грубіянства й забобони в московському народі? (Іпатій Потій, 127); *Так їхні звичаї зіпсовані, що самі собі і своїм нітрохи не хочуть вірити!* (Іпатій Потій, 127).

Негативну конотацію в цих прикладах переважно мають абстрактні іменники (*лютість, поганство, кривди, грубіянство, забобони*), а також прикметники (*нахабний, дошкульний, неключимий*), дієприкметник (*зіпсований*). **Політичну владу** найбільше характеризує **хитрість і підступність**:

Як же тому повірить, віри хто не має?

Зрадить, знищить, здурити – *це в них процвітає*

(Йосип Верещинський, 125);

Москва... потурає, лестить вам, золоті гори обіцяє, жалуванням грошовим утішає і на всілякі вольності згоджується, але що трапиться з вами по закінченні і до якого нещастя та згуби ви тоді дійдете? (Пилип Орлик, 270);

Москва, узявши з вас присягу, як захоче, так з вами і з Вітчизною нашою вчинить, і тоді присяга ваша й душу вашу занастить, і Вітчизну в безодню кине (Пилип Орлик, 271);

Злість московська здавна на Вітчизну, нашу матір, **аби захопити її у владу і володіння, хитро задумує** (Кость Гордієнко, 308);

Не скуши нас московською оманю, бо знаємо: давно розумом і ділом

досвідчилися **правди московської** (Йосип Кириленко, 311);

Християнські клятьби і навіть присяги бувають лише маскою, під котрою ховаються лукавства, зрадництва і всілякого роду неправди. І найважливіші їхні дії, називані політикою та міністерією, суттю своєю один хитрий обман... (Анонім, 397).

Посилюють експресію афоризмів виражальні засоби різних мовних рівнів: риторичні запитання, іронія (*правда московська*), негативно оцінна лексика (*нещастя, неправди, обман, згуба, лукавство, зрадництво* та ін.). Збільшується кількість семантично вагомих дієслів та дієслівних стійких сполук, адже акцент переноситься на дію: *чужа країна може зрадити, знищити, здуриати, захопити, кинути в безодню, обіцяти золоті гори, занাপстити душу* та ін. Афоризми сповнені болю за долю своєї Вітчизни-матері. Через віки пророчо звучать слова: *І на грядущу пору задрість та інтереси сусідів не облишать нас у спокої* (Анонім, 397).

Вождь ворожої держави, яка веде несправедливу війну або хоче будь-яким способом поневолити чужу землю, чи то історично достовірний, чи то художньо осмислений, означений як *тиран, личина люта, сатана*:

*Тиран – то жахлива звірюка з людською подобою,
що губить громадян, знищує закони, один усе пригнічує*
(Станіслав Оріховський-Рутенець (Русин), 95);

*Нехай же ти личина люта
Що нас впровадила в війну
І ганьбою до всіх надута
Походить більш на сатану* (Іван Котляревський, 408).

Наслідком завойовницької політики держави-ворога є поневолення, ярмо: *А коли б не повстали за свої вольності, то знайте, що втратите собі, оскільки залишитесь уже вічними московськими невільниками і ніхто за вас не заступиться ніколи* (Петрик (Петро Іваненко), 262); насильство, поправання прав: *Які б великі не були московські насильства, вони не дають ніякого законного права москалям щодо України* (Пилип

Орлик, 269). Іронічно автор афоризму – політичний і державний діяч, поет і публіцист XVIII ст. Пилип Орлик – трактує право загарбника як «небувале», а безправ'я, яке заповонить рідний край, з гіркою називає «добровільним ярмом»: *Великоросійське жорстоке і в цілому світі небувале право – через нього багато невинних гинуть* (270). Такі самі болісні запитання ставить своїм співвітчизникам: *Що ви принесли Вітчизні, батькам, вашій братії, родичам і всьому народові українському, віддаючись під владу і панування московське? Чи поліпилися від того права та вольності, Москвою порушені й відібрані?* (Пилип Орлик, 271). Автори давніх афоризмів провісницьки застерігають, що в разі поневолення країну чекають: *ланцюги рабства, топтання прав, ненависть, плач, жах і трепет, убогість, зневага як до худоби, посліду*. Риторичні запитання наближаються за змістом до ствердних констант: *І самі пропадете і Вітчизну згубите?* (Йосип Кириленко, 310). Продуктивність цих експресивних структур свідчить про тривогу за майбутнє Вітчизни, яка «*стоїть між двома проваллями, готовими нас пожерти*» (приписано І. Мазепі, 400). Презирство до ненависних зайд мудрий народ виявляє в римованих висловлюваннях, які автор іронічно трактує як «гостинність українського люду»: *А то вже вірно, що український люду гостинність свою ось як освідчував: «Москалики-соколики! Поїли ви наші волики, а коли вернетесь здорові, поїсте й останні корови»* (Анонім, 401). Лексеми з позитивною семантикою, іменники-демінутиви контрастують зі змістом примовки.

Уособлює ворожу сторону **ворог / нападник**. У давніх афоризмах його описують, як і державу, через його дії-наміри (*заколоти правих серцем* (Володимир Мономах); *розсіяти посеред пиєниці кукіль: розпусту, марносластво* (Клирик Острозький), та характеристику цих дій за допомогою негативно конотованих абстрактних іменників: *тиранство, розбишацтво, варварство; звірство, нічим не оправдане* (Богдан Хмельницький). Проте найчастіше характерною ознакою ворога є **хитрість**. Зауважмо, що автори не так зосереджують увагу на ворогові, як закликають воїнів-оборонців остерігатися його хитрощів:

Не їми віри ворогам своїм довіку.

*І як ото мідь заіржавіє, так і злоба його,
А коли змириться і піде поникнувши, наладнай душу свою
І остерігайся від нього – будеш йому як очищене дзеркало...*
(Іван Грішний, 74);

*Вустами своїми солодить ворог, а серцем своїм
радитиме кинути тебе в рів.
Очима своїми просльозиться ворог, а як віднайде пригожий час,
То не насититься в прірві* (Іван Грішний, 74);

*Ти на слово ворогу не звіряйся ніколи,
Бо дійде кінця твоє життєбіжне коло* (Віталій, 154).

У поданих прикладах образно-емоційно висловити думку авторам афоризмів допомагають численні стилістичні засоби: епітети (*пригожий час; життєбіжне коло*), порівняння (*як мідь заіржавіє; як очищене дзеркало*), метафора (*не насититься в прірві*); стійкі вислови (*не йняти віри; вустами солодити*), протиставлення (*Вустами своїми солодить ворог, а серцем своїм радитиме кинути тебе в рів*).

Невіддільною від уявлення про ворога є й думка-переконавання про те, що він буде переможений і матиме «вічне прокляття». Це мислителі пророкують у висловах, звернених до ворога: *Кара за кару прийде, зволь теє знати, Меч на тебе твій власний повернеться нині І земля тебе в темній зачинить яскині* (Михайло Козачинський, 331), а також у запевненнях, що підтримують захисників: *Зброя їхня ввійде в серце їхнє, і луки їхні поламаються* (Володимир Мономах, 78).

На боці добра – **сторона, яка захищається від ворога**: *Отчизна, Отча сторона, Вітчизна пресвята, свята Україна, мати, козацька мати*. У цьому концептуальному полі бачимо і позитивно оцінену лексику, і смислові доміанти, які засвідчують силу, що перемаже в оборонній війні: *Ворога силу хай сила долає...* (Симон Пекалід, 143). Джерелом такої сили є передусім **єдність / братність**. Щоб показати міцність згуртування, автори поетичних рядків, що стали афоризмами, використовують метафоричні образи *човна, стріл*, протиставляючи кожного зокрема в

човні – усіх разом; стріл у сноці – по одній стрілі: Тільки **всі разом** порятуємося, а **кожен зокрема**, в човні сидючи, згине (Станіслав Оріховський-Рутенець (Русин), 106); **З'єднаних воєдино**, ворожа сила **здолати не зможе**, Як і стріл ніхто не зламає, коли будуть вони в одному сноці, А тих, що **розлучені по одному**, й мала сила **ламає** (Симеон Полоцький, 243). Антитезу посилюють антонімічні пари: *порятуватися – згинутьи*; *з'єднані воєдино – розлучені по одному*; *не зможе здолати, не зламає – ламає*. Антитеза, як зазначає термінологічний словник, «може бути простою за умови одного протиставлення і розгорнутою, якщо вона має кілька протиставлень або пронизує весь текст. Саме тоді вона є чинником концептуалізації» (Селіванова, 2010, с. 32). Аргументація від протилежного засвідчує невтішний висновок: *Гурту не знали – ось маєте плату!* (Мартин Пашковський, 148), *Жалься, Боже, України, Що не вкупі має сини!* (Іван Мазепа, 260).

Убережуть від ворога і зміцнять країну мудрі й добродішні очільники: *Вітчизну щоб не брали вороги ніякі, Хай **мудрість** буде і **чесноти** всякі* (Іван Ужевич, 188). Негативними явищами, що роблять її слабкою, «вмалюють великі речі», на думку мислителів минулих століть, є: *внутрішній домовий ворог, внутрішні п'явки, відступники, міжусобиці, незгоди*. Вони можуть призвести до сумних наслідків: *Щоб ми зважили на свою цілісність і в майбутньому житті, Отож повинні запобігати тому, щоб нас ворожа омана та заба Не привели до розорення і викорінення* (Іван Мазепа, 259).

Джерелом сили є *свобода / вольність*. У давніх афоризмах її часто порівнюють із золотом, проте стверджують, що вона *цінніша*. Саме через те, що свобода – *найважливіша річ поміж усіми*, багато афоризмів подані як імперативи, заклики до дії:

*За великі клейноти **свободу** тримайте
І заслугами більше її **уміцняйте** (Касіян Сакович, 168);*

*Народе давній мій руський славний,
Подбай про **свободу**,
Дбай краще, бо **цінніше злата**,*

Жий без переводу! (Лазар Баранович, 224).

Джерелом сили, яка здолає ворога, запорукою героїчного народного спротиву є **любов до Батьківщини**. Визначаючи метафорично, чим є *світ, земля, Вітчизна*, саме Вітчизні автор надає найвищої оцінки: *Наш світ також як море, що широко грає, Земля – в'язниця темна вигнанцям із раю, Вітчизна ж справжня – небо!* (Іван Величковський, 245). Сила любові до Вітчизни – вічна й непереможна:

*Усе на світі любов переможе,
Любов ні в чому знати упадку не може.
Тож кожен, хто Вітчизну уміє любити,
Не зможе від любови себе відлучити* (Інокентій Нерунович, 327);

*Любов к Отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там груди сильніша од гармат* (Іван Котляревський, 407).

До асоціативного поля любові до Вітчизни залучено лексику позитивної оцінки: *перемагати, героїти, сильніший*, у протилежному – *упадок, відлучити, сила вража, гармати*.

Важливою складовою сили держави є її **підтримка у світі**. Ці пророчі слова ми вповні оцінюємо в сьогоденних воєнних реаліях: *Держава, яка не має підмоги від сусідів і прихильності, міцною не буває* (Станіслав Оріховський-Рутенець (Русин), 103). Мудрі поради дають автори афоризмів і щодо потреби завчасної **підготовки до оборони**: *Ви про захист гадайте, та не перед боєм* (Іван Мелешко, 124); *Хочеш стояти – стережися і не впаде. І не впадеш!* (Самійло Величко, 320). *Свобода не менше тоді певна, коли не маємо перед собою журби ворога, а найліпше – її боронити в готовності і напрузі* (Богдан Хмельницький, 206). У кожному тематичному полі є власні слова-асоціати, а чіткість структури афоризмів зумовлюють складні речення зіставні чи протиставні, з підрядними умови. Науковці визнають одиниці з активізацією зіставно-протиставних відношень найпродуктивнішим різновидом образних

афоризмів (Колоїз, Малюга, Шарманова, 2012, с. 150).

Найбільше давніх афоризмів серед проаналізованих присвячено **захисникові / оборонцю** (понад 70). Батьківщина – це матір, яку син (*доброчесний, коханий*) має захистити від ворога (*непрошеного сусіда*), адже він не допустить плондрування рідної землі, її здирання, погибелі, краще складе свою голову, ніж призведе до спустошення Вітчизни:

*Доброчесний син завжди неньку захищає,
Кривди їй від ворогів мужній не прощає* (Ждан Білицький, 115);

*Не допустить добрий син землю плондрувати,
Буде власними грудьми матір заступати* (Ждан Білицький, 115);

*Бог ясно каже: щоб сукню продав ти,
Меч купив, землю здирати не дав би* (Мартин Пашковський, 148)

Для характеристики відданості, мужності захисника використано образні засоби. У давніх афоризмах оборонець – *мужній рицар*, той, хто *явить світові козацьку силу і козацьку славу*. Увиразнюють тексти афоризмів контекстуальні антонімічні пари (*добрый син – виродок; захищати – тихо сидіти*). Ставлення до тих, хто не готовий боронити рідну Вітчизну-матір, відтворюють метафоричні образи каміння, хижого звіра:

*Добре знаєм: нам усім Україна є мати.
Хто ж не хоче руку їй у поміч подати,
Матері, що гине, той каміння твердіший,
І од лева-хижака незмірно лютіший* (Інокентій Нерунович, 326).

Темі **синівського обов'язку** захищати свою землю (*Хто ж, як не ти?*) присвячено найбільше афоризмів серед цієї групи – 40. Емоційне навантаження мають риторичні запитання:

Як же ти хочеш розсудити біду войовника,

*що б'ється і борється,
Коли сидиш удома біля матеріної цицьки?
(Іван Вишенський, 135);*

*Що по нас буде, хоч і залишимося живі,
Коли Вітчизна через неприятеля спустошена буде?
(Антоній Радивиловський, 231).*

Декларативно звучить твердження: *Коли раті наступають і сурма
військова сурмить – ніхто не може спати* (Тодосій Печерський, 68).
Велику емоційну напругу відтворюють афоризми, побудовані на антитезі.

*Хто ж би не готувався волю боронити?
Краще мужньо вмерти, в рабстві не ходити
(Іван Мелешко, 125);*

*За Вітчизну-бо краще і голову скласти,
Ніж піддатись ганебно, навколішки впасти.
Тож коли хто не хоче за край умирати,
Той з Вітчизною згодом піде погибати
(Касіян Сакович, 168).*

У всі часи з уст поетів-мислителів звучав заклик до оборони, коли край
у біді. Це передають афоризми з предикатами-імперативами:

*Славний народ сарматського спадку
Гада страшного **не бійся** нападку! (Мартин Пашковський, 148);*

*Самопали **набувайте**,
Острих шабель **добувайте**,
А за волю хоч **умріте**
І вольності **бороніте** (Іван Мазепа, 261);*

Де общець добро в упадку,

*Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять* (І. Котляревський, 407).

Серед проаналізованих давніх афоризмів нечасто фігурує слово **воїн**, наприклад: *Синове воїнів хоробрих, явіть мужність свою! І вам вовіки віків славу затишуть* (Григорій Граб'янка (Б. Хмельницький), 312). Конотативне поле **воїна** творять ключові слова: **честь, слава, безсмертя, вірність**. Афоризмів з такою змістовою домінантою налічуємо близько 20. Наприклад:

А як одбираєш своє – добру то честь принесе
(Себастьян Кленович, 118);

*Нехай вічна буде слава –
Через шаблю маєш права!* (Іван Мазепа, 261);

*Всяк знає, де блисне
Сталь, буде там, звісно,
Безсмертя, також слава у спільному лоні...* (Пилип Орлик, 267).

Символами війни в цих афористичних рядках, оформлених метафорично, є *шабля і сталь: через шаблю маєш права; де блисне сталь*. Риси справжнього воїна, такі як **доблесть, мужність (хоробрість, смілість, відвага)**, автори давніх афоризмів найчастіше відображають у лаконічних, але глибоких «філософських розмислах»: *Доблесть ніколи не може загинути й навіть століття не в силі її...* (Симон Пекалід, 143); *Доблесть сама є моментом щастя* (Георгій Кониський, 351); *Коли надія перевищує страх, то вона породжує відвагу* (Георгій Кониський, 351); *Є дві дії у мужності: терпіти і нападати* (Георгій Кониський, 354). Воїнів, які захищають Вітчизну, автори перифрастично називають: *мужні герої, душі хоробрі, мужні рицарі, як-от:*

Мужній герой душі хоробрі веде, хоч несприятливий час
(Іван Туробінський-Рутенець, 113);

Мужнім рицарям завжди Україна рада

(Ждан Білицький, 115).

Антонімічний концепт **мир** у давніх афоризмах осмислюється передусім як *життя, віра в Бога, добро, радість, сонце, світло* та протиставляється всьому тому, що приносить війна: *Немає-бо нічого добрішого від миру...*(Михайло Козачинський, 331). В афоризмах вживаються імперативи, що виражають побажання чи наказ: *Мир справи множить, а війна руйнує, Нехай до миру все живе прямує* (Лазар Баранович, 224); *Що хочеш шукай, але не згуби миру* (Григорій Сковорода, 388). Філософський зміст мають поетичні рядки, оформлені як риторичні питання: *Що там веселоці й солодоці, коли нема світла? Що там мир, коли нема життя і веселоців?* (Григорій Сковорода, 387). Використання засобів експресивного синтаксису (анафори, інверсійного паралелізму, двох речень однакової побудови, в яких між частинами реалізовано часові й умовні відношення), а також нагромадження слів із позитивною конотацією: *веселоці, солодоці, світло, мир, життя*, і заперечення їх за допомогою предиката надає висловлюванню афористичності й естетичної вартості.

Мир настає після закінчення **війни**. Афоризми про важливість миру, очікування миру, прагнення миру існують поза часом:

Всьому живому з миром треба стати,

Щоб після бою ями не копати (Лазар Баранович, 224);

Миру без миру так важко пробути.

Миру мир хоче – у слові це чути... (Лазар Баранович, 223).

У поданих афоризмах обігруються два омонімічних значення слова: **мир** – «відсутність збройної боротьби між двома або кількома народами, державами; протилежне війна» і застаріле – «усе живе, що оточує нас; те саме, що люди» (Словник української мови, 1973, т. 4, с. 712).

Деякі афоризми не мають у своєму складі ключового слова *мир*, проте це стає зрозуміло за символікою образів:

*Услід за смутком **радість** ясна виступає,
По темряві **світанок** у світі буває* (Софроній Почаський, 180);

*Після страшної грози, коли хмари густії розійдуться,
В небі ласкавім тоді **сонце засвітить** для нас*
(Павло Русин із Кросна, 89).

Слова, які мислитель-гуманіст, поет написав у 1509 році, зміцнюючи віру в перемогу добра, сьогодні набули особливо актуального змісту для всього українського суспільства.

Висновки. Український афористичний дискурс XI – поч. XIX ст. становить національний духовно-культурний спадок. Тематика мудрих висловів залежить від часу їхнього творення, суспільно-політичних реалій, морально-етичних приписів, духовної сфери тієї доби. Книжні афоризми оприявнюють українську інтелектуальну думку, що охоплює широку концептосферу. Кожен концепт відображає колективне, культурно-ментальне сприйняття певної сутності. Концепт *війна* осмислюється в національній мовній картині світу в загальнокультурному контексті, але з урахуванням історичної долі України.

Концепт *війна* вербалізується передусім в предметних атрибутах, що мають сталі тематичні групи і семантично розгортаються в них. Емоційно-експресивне тло лихої війни – всуціль негативне, що втілено в частотних концептах-каталізаторах, на противагу *миру*. Давні судження про війну різні за формою (часто римовані), мають чітку структуру, відповідне за конотацією семантичне наповнення та мовно-естетичну складову.

Основою дослідження стало сприйняття війни як *справедливої / оборонної* та *несправедливої / напасницької*, відтак концепт має дві однотипні, проте протилежні за змістом концептуальні моделі: *держава-нападник*; *ворог – держава, яка захищається, захисник*. Водночас це і дві контрастні конотативні зони із концентрацією мовно-виражальних засобів. Найпродуктивніші з них – антонімічні пари, метафори, елементи експресивного синтаксису (антитеза, риторичні фігури).

Перспективи подальших досліджень. Глибинний зміст концепту *війна* варто розглядати ще в різних ракурсах і на різних мовних рівнях. Потребує наукових розвідок репрезентація контрастних супровідних концептів, зокрема, *перемога – поразка, життя – смерть, любов – ненависть, пам'ять – забуття* та ін., які частково входять в асоціативне поле концепту. Дослідження на лексико-граматичному рівні дасть змогу докладніше виділити тематичні групи, ключові слова, граматичні домінанти, на стилістичному – визначити функції мовних засобів для досягнення афористичності.

Список використаної літератури

- Бондар, Н. В. (2016) Образні модифікації концепту війна в текстових просторах братів Тютюнників. *Філологічні науки* : зб. наук. праць / гол. ред. М. І. Степаненко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, Вип. 23. С. 111–118. **Отримано 27.12.2023 з:** http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fil_Nauk_2016_23_16.
- Васянович, Є. (2018) Структурно-семантичне наповнення концепту «війна» у лінгвістичних дослідженнях. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, С. 5–10.
- Колесник, О. С. (2014). Концепт війна в аспекті лінгвосеміотики та лінгвокультурології. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 48. С. 216–230. **Отримано 27.12.2023 з:** http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_48_22.
- Колоїз, Ж. В., Малюга, Н. М., Шарманова, Н. М. (2012). Українська пареміологія / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: ТОВ «Центр-принт».
- Мудрість передвічна. Афоризми давніх українських мислителів XI – поч. XIX ст. (2019) / упорядник Валерій Шевчук. (2-ге вид.) Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо».
- Селіванова, О. О. (2010). Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля–К.
- Словник української мови : в 11 т. (1970–1980). Київ: Наук. думка. Т. 4 (1973).

Martial Law in Ukraine and Its Impact on Taxation of Business Enterprises

Roman Shandra

*Candidate of Law, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
roman.shandra@lnu.edu.ua*

Sofia Shovheniuk

*Master of Law, PhD student,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
sophia.shovheniuk@lnu.edu.ua*

Abstract

The article analyses the problematic aspects of the functioning of business enterprises in Ukraine and focuses on the negative consequences for the Ukrainian economy as a result of the illegal military aggression of the Russian Federation. The authors investigate and describe the main reforms of tax legislation that were caused by the implementation of martial law.

Particular attention is paid to changes in the procedure for administration of taxes and fees. Changes in the administration of value added tax and excise tax, changes in the simplified taxation system are described. The article also analyses changes in the procedure for monitoring compliance with tax legislation, in particular, restrictions on tax audits.

Keywords: martial law, tax law, value-added tax, excise tax, military fee, simplified taxation system, common tax, in-office audit, actual audit, documentary audit.

ВОЄННИЙ СТАН В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄТКІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Роман Шандра, Софія Шовгенюк

Анотація

У статті проаналізовано проблемні аспекти функціонування суб'єктів господарювання в Україні та акцентовано увагу на негативних наслідках для економіки України внаслідок протиправного військового вторгнення російської федерації. Досліджено та проаналізовано основні реформи податкового законодавства, які були зумовлені впровадженням воєнного стану. Окрему увагу присвячено змінам у порядку адміністрування податків і зборів.

Окреслено зміни щодо адміністрування податку на додану вартість та акцизного податку, зміни щодо спрощеної системи оподаткування. Також у статті охарактеризовано зміни в порядку контролю за дотриманням вимог податкового законодавства, зокрема обмеження щодо проведення податкових перевірок.

Ключові слова: *воєнний стан, податкове право, податок на додану вартість, акцизний податок, військовий збір, спрощена система оподаткування, єдиний податок, камеральна перевірка, фактична перевірка, документальна перевірка.*

Вступ

Воєнний стан запроваджено в Україні Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» з 5:30 год. 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Це була об'єктивна реакція на відкритий воєнний напад російської федерації (далі – рф), що почався в четвер о 3:40 год. з ракетних ударів по всій території України, а також введення російських військ з рф, білорусі й тимчасово окупованого Криму на територію Харківської, Херсонської, Чернігівської, Сумської областей України. Українській армії та силам самооборони сформованих з місцевого населення вже в перші дні вдалось завдати армії рф значних втрат у живій силі та техніці і таким чином зупинити напад. Однак активні бойові дії продовжують тривати й досі, що зумовило необхідність продовження воєнного стану.

Війна рф проти України не могла не вплинути на економіку. Багато українських міст були окуповані або повністю зруйновані, обмежено можливість використовувати цивільну авіацію та морський транспорт, багато працездатного населення мобілізовано до збройних сил України, значна кількість зарубіжних партнерів згорнули співпрацю з українськими підприємцями тощо. Наразі складно перерахувати усі зумовлені війною негативні чинники, які здійснили негативний вплив на економіку України.

Цілком очевидно, що без діючої економіки Україні складно буде перемогти у війні. Основним фактором для збереження економіки та формування стабільної ринкової системи господарювання в умовах воєнного стану є стабілізація та курс на зростання підприємницької активності, адже підприємництво є основою ринкової економіки України (Хомутенко, Луценко, Хомутенко, Волкова, 2014, с.10). Одним з найбільш вагомих кроків, зроблених для збереження підприємництва в Україні стала реформа податкового законодавства відповідно до реалій та викликів воєнного стану.

Як наслідок відбулась трансформація чинного податкового законодавства задля врегулювання функціонування системи

оподаткування підприємств в умовах правового режиму воєнного стану. При цьому, було збережено можливість суб'єктів господарювання самостійно обирати систему оподаткування задля максимального зменшення податкового навантаження (Маршук, Пасічник, 2022, с. 2).

Метою цієї статті є аналіз реформування податкового законодавства України в умовах воєнного стану спрямоване на збереження економіки, а також забезпечення її стабільності та потенціалу зростання.

Питання особливостей функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану є одним із найбільш актуальних як серед українських, так і зарубіжних вчених. Зокрема, воно було висвітлено у працях Білика В. М., Вишневського М. В., Д'яконова І. І., Золотько І. А., Сміт А., Петті У., Анрющенко В. Л., Бодюка А. В., Буряковського В. В., Вишневського В. П., Каламбет С.В., Кириленка О. П., Ковалюка О. М., Ковальчука К. Ф., Луніної І. О., Рева Т. М., Соколовської А. М., Шаблістої Л. М., Чередниченко Ю. В., Федосова В. М., Рядінська В. О., Токарева К. О., Кобильніка Д. А., Кучерявенка М. П., Овчаренка А. С., Мельника Т. Ю., Іванишиної О. С., Деміденка Л. С. та інших.

1. Реформування порядку адміністрування податків та зборів

На початку війни прийнято перші, проте не останні зміни до Податкового кодексу України (далі - ПКУ). Це зумовлено необхідністю оперативної адаптації податкового законодавства до нових реалій та подолання таких проблем, як наявність фіскальних дисбаланс¹, підвищення ефективності державних видатків, зменшення їхньої корупційної складової, формування сприятливих умов для економічного зростання, створення сприятливого фіскального простору для відновлення інвестиційної діяльності в Україні (Державна податкова служба : офіційний портал; Єфименко, 2015, с. 8).

---

¹ Під фіскальним дисбалансом ми маємо на увазі невідповідність між обсягами фінансових ресурсів держави як на регіональному, так і місцевому рівні і обсягами завдань та обов'язків, які на неї покладаються в процесі розподілу компетенції між центральною, регіональною і місцевою владою, забезпечення оборони та правопорядку.

Оскільки основним джерелом фінансового забезпечення функціонування держави є податки, які формують собою основну дохідну частину державного та місцевих бюджетів, своєчасність та повнота їх сплати є запорукою фінансової стабільності держави (Шульга, 2006, с. 268). Саме тому реформування податкового законодавства розпочалося з процедури адміністрування² податків та зборів (див. рис.1).

Рисунок 1.

Реформування процедури адміністрування податків та зборів в

умовах воєнного стан

Джерело: складено авторами на підставі Законів № 2120-IX, № 2618, №3219-IX

1.1. Податок на додану вартість

Значна частина змін торкнулась податку на додану вартість (далі -

² Під терміном «адміністрування податків і зборів» розуміють сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків (п.14.1.1. ст.14 ПКУ).

ПДВ), який є одним з основних та найважливіших податків в Україні (Шульга, 2006, с. 268). Згідно з підпунктом 14.1.178 пункту 14.1 статті 14 ПКУ податок на додану вартість - непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до норм зазначеного вище кодексу.

Ставка ПДВ становить зазвичай 20%, які дораховуються до вартості товарів та послуг. Як наслідок товари та послуги стають значно дорожчими, однак такий податок дозволяє швидко наповнити державний бюджет.

Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ, який діє з 17 березня 2022 року, внесено низку змін, які застосовуються протягом дії правового режиму воєнного стану. Так, п. 32 підрозділу 2 розділу ХХ ПКУ передбачено режим звільнення від оподаткування ПДВ (а відповідно суттєве здешевлення) операцій з ввезення та постачання в Україну окремих товарів, які необхідні для забезпечення національної безпеки і оборони, зокрема:

- спеціальних засобів індивідуального захисту (каска, виготовлені відповідно до військових стандартів або технічних умов, чи їх еквіваленти та спеціально призначені для них компоненти (тобто підшоломи, амортизатори), виготовлених відповідно до військових стандартів або військових умов для потреб правоохоронних органів, Збройних Сил України та інших військових формувань, добровольчих формувань територіальних громад, утворених відповідно до законів України, інших суб'єктів, що здійснюють боротьбу з тероризмом відповідно до закону, беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії рф; ниток та тканин (матеріалів) для виготовлення бронежилетів та шоломів;
- лікарських засобів та медичних виробів відповідно до п.п. «в» п. 193.1 ст. 193 ПКУ, що призначені для використання закладами охорони здоров'я, учасниками антитерористичної операції, особами, що беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії рф, для надання медичної допомоги фізичним особам, які зазнали поранення,

контузії чи іншого ушкодження здоров'я у період проведення антитерористичної операції та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ, та запровадження воєнного стану відповідно до законодавства, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ);

- лікарських засобів та медичних виробів без державної реєстрації та дозвільних документів щодо можливості ввезення на митну територію України, що призначені для використання закладами охорони здоров'я, учасниками антитерористичної операції, особами, що беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ, для надання медичної допомоги фізичним особам, які зазнали поранення, контузії чи іншого ушкодження здоров'я у період проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ та запровадження воєнного стану;
- товарів оборонного призначення визначених у п. 29 частини першої ст. 1 Закону України «Про оборонні закупівлі».

При знищенні (втраті) під час дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану товарів, придбаних з ПДВ, як до запровадження дії правового режиму воєнного стану, так і в період його дії, а також при передачі в державну чи комунальну власність, у т. ч. на користь добровольчих формувань територіальних громад, та надані на користь інших осіб для потреб забезпечення оборони України податкові зобов'язання з ПДВ не нараховуються.

Не є постачанням товарів та послуг, а відтак і не оподатковується ПДВ, передача (надання) товарів та послуг:

- Збройним Силам України, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі України, Міністерству внутрішніх справ

- України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Управлінню державної охорони України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, добровольчим формуванням територіальних громад, іншим утвореним відповідно до законів України військовим формуванням, їх з'єднанням, військовим частинам, підрозділам, установам або організаціям, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету;
- для потреб забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, а також на користь центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, сил цивільного захисту та закладів охорони здоров'я державної, комунальної власності, та структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, крім випадків, якщо такі операції з постачання товарів та послуг оподатковуються за нульовою ставкою ПДВ (Головне управління ДПС у Дніпропетровській області: *Военний стан: справляння податку на додану вартість*).

Хоча Україна і має приблизно середню ставку ПДВ, порівняно з іншими країнами Європи, але власне зміст ПДВ, його економічна суть у країнах із розвинутою ринковою економікою дуже відрізняються. Якщо там ПДВ є справді податком на ту додану вартість, яку додає підприємство перепродуючи товар, то в Україні він фактично є податком на збут. Адже відвантажена, але неоплачена продукція вже обкладається ПДВ (Шульга, 2006, с. 269), що суттєво підвищує податкове навантаження на суб'єктів господарювання. Саме тому, врегулювання ПДВ в умовах воєнного стану має особливо важливе значення.

1.2. Акцизний податок

Наступним податком, який зазнав значних змін в умовах воєнного стану є акцизний податок. Він є одним із джерел наповнення бюджету в Україні та інструментом державного регулювання виробництва, обігу так

званих «підакцизних товарів» (Буроменський. Монаєнко, Атаманчук, 2022, с. 128)³. Як і податок на додану вартість, акцизний податок за своєю суттю є непрямим податком, однак його характерною рисою на відмінну від ПДВ, є його сплата на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених ПКУ як підакцизних, що включається до ціни таких товарів (продукції). Окрім того, ще однією спільною рисою цих непрямих податків є їх вагома частка у валовому внутрішньому продукті (далі – ВВП) країни, що перерозподіляється через бюджет різних рівнів. Згідно з даними Міністерства економіки України у вересні 2023 року ВВП виріс на 9,1 % (див. рис.2).

Рисунок 2

Зростання рівня ВВП (станом на вересень 2023 року)

Джерело: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=028270a3-7ba0-4320-bc7a-d26f5c446c6d&title=UVeresniVypVirisNa9-1>

Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення

³ До підакцизних товарів належать: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння); тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ, речовини, що використовуються як компоненти моторних палив, паливо моторне альтернативне; автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія (п. 215.1 ст. 215 ПКУ).

змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» на період дії правового режиму воєнного стану процес оподаткування акцизним податком зазнав певних змін.

Зокрема, на окремі види палива на всій території України встановлено нульову ставку акцизного податку (бензини моторні, важкі дистилати (газойль), скраплений газ (пропан або суміш пропану з бутаном), бутан, ізобутан). Тобто зазначені підакцизні товари були фактично звільнені від оподаткування.

Визнані такими, що не вважаються реалізацією пального операції з фізичної передачі (відпуску, відвантаження) пального на митній території України:

- як гуманітарної допомоги у порядку, встановленому КМУ;
- що здійснюються у зв'язку з його примусовим відчуженням чи вилученням для потреб держави відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» без отримання компенсації за примусово відчужене або вилучене пальне;
- що здійснюються у зв'язку з його передачею для потреб забезпечення оборони держави та функціонування інших сфер держави.

Більше того, було звільнено від оподаткування господарські операції суб'єктів господарювання пов'язані з добровільною передачею або відчуженням, або вилучення підакцизних товарів для потреб забезпечення оборони держави та функціонування інших сфер держави (без попереднього або наступного відшкодування їх вартості).

Певна стабілізація економіки в Україні та її адаптація до умов війни зумовили повернення оподаткування щодо окремих товарів. Так, з 1 липня 2023 року було скасовано пільговий акциз на паливно-мастильні матеріали Законом України від 21.09.2022 р. № 2618 «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України

щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану», тепер пальне оподатковується на загальних підставах.

1.3. Спрощена система оподаткування

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності (далі – ССО) була запроваджена в Україні з 1 січня 1999 року, згідно Указу Президента №727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 3 липня 1998 року.

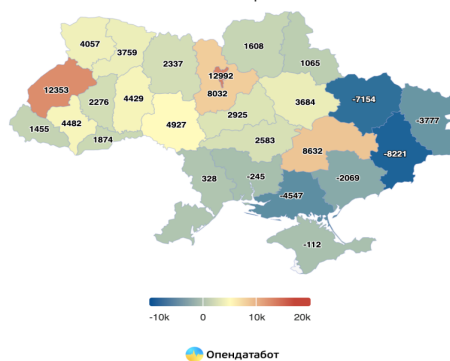
ССО – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, передбачених податковим законодавством України, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах визначених ПКУ, з одночасним спрощенням обліку та звітності (п. 291.2 ст.291 ПКУ). Ця система оподаткування є особливо актуальною для малого бізнесу, та дозволяє йому зменшити податкове навантаження. Підтвердженням доцільності обрання та подальшого застосування такої системи є зростання кількості фізичних осіб – підприємців (далі – ФОП) протягом останніх двох років (див. рис. 3).

Рисунок 3

Статистична інформація щодо зростання кількості ФОП

Як змінилась кількість фопів в регіонах

квітень 2022 - серпень 2023

Джерело: <https://opendatobot.ua/analytics/foponomics-2023>

Застосування такої системи, передбачає сплату єдиного податку сутність, якого являє собою фактично заміну податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість. Єдиний податок має спрощений механізм нарахування, що дозволяє його платникам зменшити витрати на ведення обліку та подання звітності (Бетлій, Бураковський, Кравчук, 2015, с. 9). Єдиний податок сплачується до місцевого бюджету.

Проте ця система, також зазнала значних змін в умовах воєнного стану. Законом України від 15.03.2022 р. №2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» внесені зміни до ПКУ.

Так, згідно з підпунктом 9.8 пункту 9 підрозділу 8 розділу XX «Перехідні положення» ПКУ для обрання або переходу на спрощену систему з особливостями оподаткування, суб'єкт господарювання подає до контролюючого органу заяву. Суб'єкт господарювання вважається платником єдиного податку третьої групи з особливостями оподаткування з наступного робочого дня після подання заяви – у разі подання заяви починаючи з 1 квітня 2022 року. Зареєстровані суб'єкти господарювання (новостворені), які протягом 10 днів з дня державної реєстрації подали заяву про обрання спрощеної системи оподаткування з урахуванням особливостей оподаткування, встановлених цим пунктом, вважаються платниками єдиного податку третьої групи з дня їх державної реєстрації.

Після припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України платники єдиного податку третьої групи, які на день припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України використовували особливості оподаткування, з першого дня місяця, наступного за місяцем припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України, втрачають право на використання особливостей оподаткування, і автоматично вважаються такими, що застосовують систему оподаткування, на якій такі платники податку перебували до обрання особливостей оподаткування, передбачених пунктом 9 підрозділу 8 розділу XX «Перехідні положення» ПКУ.

Законом України від 30 червня 2023 року № 3219-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» (далі - Закон № 3219) визначено, що платник податку має право самостійно (шляхом подання заяви) відмовитись від використання особливостей оподаткування, передбачених п. 9 підрозділу 8 розділу XX «Перехідні положення» Кодексу, з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому прийнято таке рішення. У такому разі платник податків вважається таким, що застосовує систему оподаткування, на якій він перебував до обрання особливостей оподаткування, крім випадку, якщо у заяві про відмову від використання особливостей оподаткування, платник податку зазначив про перехід на сплату інших податків і зборів.

Згідно з абзацом 2 підпункту 298.6 пункту 298 ПКУ в разі зміни ставки єдиного податку заява подається платником єдиного податку третьої групи не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку календарного кварталу, в якому буде застосовуватися така ставка.

Новостворені суб'єкти господарювання, які з дати державної реєстрації обрали спрощену систему з особливостями оподаткування (єдиний податок третьої групи зі ставкою 2 відсотки) можуть перейти з 01.07.2023 на застосування ставки єдиного податку у розмірі 5 відсотків за умови подання не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку III кварталу 2023 року заяви про зміну ставки єдиного податку.

Відповідно до підпункту 298.1.4 пункту 298.1 статті 298 ПКУ суб'єкт господарювання, який є платником інших податків і зборів відповідно, може прийняти рішення про перехід на спрощену систему оподаткування шляхом подання заяви до контролюючого органу не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку наступного календарного кварталу. Такий суб'єкт господарювання може здійснити перехід на спрощену систему оподаткування один раз протягом календарного року.

Суб'єкти господарювання, які до обрання спрощеної системи з особливостями оподаткування були платниками податку на прибуток та мають на меті після скасування особливостей оподаткування залишитися платниками єдиного податку третьої групи зі ставкою 3 або 5 відсотків мають право подати до контролюючого органу дві заяви про застосування

спрощеної системи оподаткування (Пресслужба Державної податкової служби України).

Підсумовуючи проаналізований вище матеріал (із урахуванням, положень Розділу 14 ПКУ), можемо виділити такі переваги ССО:

- зменшення податкового навантаження;
- зменшення видатків дотримання: вивільнення ресурсів для розвитку;
- спрощення процедур звітності: зменшення ризику корупції (Бетлій, Бураковський, Кравчук, 2015, с. 8).
- На противагу, зазначених переваг, ССО має ряд недоліків, які об'єктивовані у вигляді обмежень:
- види діяльності, якими заборонено займатись;
- ліміт обсягу доходу;
- кількість найманих працівників.

Важливою зміною в умовах воєнного стану, яка дозволила підтримати представників малого бізнесу в Україні було надане платникам єдиного податку першої та другої груп право не сплачувати єдиний податок у період з 1 квітня 2022 року до припинення або скасування воєнного стану на території України за власним бажанням може бути використане платниками єдиного податку за весь період або використане частково (п. 9 підрозділу 8 розділу XX «Перехідні положення» ПКУ).

2. Військовий збір

Особливої уваги заслуговує військовий збір. Рішення про впровадження військового збору було прийняте Верховною Радою України ще у 2014 р. – 31 липня прийнято закон № 1621-VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України», яким впроваджено обов'язкову сплату громадянами України військового збору. Планувалось, що його необхідно буде сплачувати лише до 1 січня 2015 року. Однак, 28 грудня цього року прийнято інший закон – «Про внесення змін до Податкового кодексу

України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи», який набрав чинності з 01.01.2015. Згідно з ними військовий збір впроваджувався на необмежений час, а точніше до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України. Однак сьогодні важко спрогнозувати, коли саме може бути прийняте таке рішення.

Впровадження військового збору було зумовлено необхідністю реформування Збройних Сил України, адже саме у 2014 році Україна вперше зіткнулась із протиправною збройною агресією РФ. Цього року анексовано частину територій України – Автономну Республіку Крим, частину Донецької та Луганської областей. Українська армія змогла зупинити подальше просування російських військ, однак постала гостра потреба покращити її фінансування.

Військовий збір має низку особливостей, порівняно з іншими податками та зборами:

- тимчасовий характер;
- цільове призначення;
- особливий об'єкт оподаткування;
- фіксована ставка.

Оскільки про тимчасовий характер і цільове призначення вже згадувалось, то розглянемо об'єкт і ставку оподаткування.

Згідно з п. 163.1 ст. 163 ПКУ об'єктом оподаткування резидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;
- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);
- іноземні доходи - доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його

походження в Україні;

- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Ставка військового збору становить 1,5 відсотка від об'єкта оподаткування.

Впровадження воєнного стану в Україні вплинуло і на військовий збір. У період його дії не підлягають оподаткуванню військовим збором доходи у вигляді грошового забезпечення працівників правоохоронних органів, військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців, працівників Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та інших осіб на період їх безпосередньої участі в здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації (пп.1.7, п.16 підрозділу 10, розділу XX ПКУ).

3. Зміни в порядку контролю за дотриманням вимог податкового законодавства

3.1. Способи податкового контролю та види податкових перевірок

Окрім змін в процедурі адміністрування податків і зборів реформування податкового законодавства торкнулось і податкового контролю.

Податковий контроль визначається як система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою перевірки правильності нарахування, повноти та своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань проведення розрахункових і касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за

дотриманням якого покладено на контролюючі органи (Лега, 2019, с. 90). Згідно із ст.62 ПКУ способами здійснення податкового контролю є:

- ведення обліку платників податків;
- інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів;
- перевірки та звірки;
- моніторинг контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків.

Враховую складне становище, у якому опинились в наслідок війни українські суб'єкти господарювання, прийнято рішення щодо обмеження податкових перевірок, які з одного боку є найдієвішим способом отримання інформації про виконання платником своїх обов'язків по обчисленню та сплаті податків, зборів (обов'язкових платежів) (Лега, 2019, с. 91). З іншого боку, в умовах воєнного стану вони можуть бути фактором, що негативно впливає на діяльність суб'єктів господарювання.

Згідно зі статтею 75 ПКУ податкова перевірка буває трьох видів: камеральна, документальна та фактична. Крім того, документальна перевірка може бути плановою або позаплановою, а також виїзною або невиїзною (див.табл.1).

Таблиця 1.

Види податкових перевірок

Джерело: складено авторами на підставі ПКУ

Пунктом 76.1 ПКУ передбачено, що **камеральна перевірка** проводиться посадовими особами Державної податкової служби (далі - ДПС) без будь-якого спеціального рішення керівника (його заступника або уповноваженої особи) такого органу або направлення на її проведення. Камеральна перевірка проводиться у приміщенні ДПС виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях та даних системи електронного адміністрування податків.

Документальною перевіркою (п.75.1.1. ПКУ) вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених цим Кодексом податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства. Вона проводиться на підставі податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків.

Документальна планова перевірка проводиться відповідно до плану-графіка перевірок, який оприлюднюється на офіційному веб-сайті ДПС, до 25 грудня року, що передує року, в якому будуть проводитися такі документальні планові перевірки. Рішення керівника ДПС, щодо проведення планової перевірки оформлюється наказом, копія якого разом з повідомленням про проведення перевірки вручається платнику податків за 10 календарних днів до її проведення (ст.77 ПКУ).

Документальна позапланова перевірка здійснюється лише за наявності перерахованих у ст.78 ПКУ підстав, наприклад:

- отримано податкову інформацію, що свідчить про порушення платником податків валютного, податкового законодавства тощо;
- платником податків не подано в установлений законом строк податкову декларацію, розрахунки, звітність для податкового контролю за трансфертним ціноутворенням;

- виявлено недостовірність даних, що містяться у податкових деклараціях, поданих платником податків, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на письмовий запит контролюючого органу, в якому зазначено виявлену недостовірність даних та відповідну декларацію протягом 15 робочих днів з дня, наступного за днем отримання запиту та ін.

Документальною виїзною перевіркою вважається перевірка, яка проводиться за місцезнаходженням платника податків чи місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого проводиться така перевірка.

Документальною невиїзною перевіркою вважається перевірка, яка проводиться в приміщенні контролюючого органу.

Фактичною вважається перевірка (п.75.1.3 ст.75 ПКУ), що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника. Така перевірка здійснюється контролюючим органом щодо дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв, у тому числі про виробництво та обіг підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами).

Фактична перевірка здійснюється без попередження платника податків, може проводитися на підставі рішення керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу, оформленого наказом, копія якого вручається платнику податків або його уповноваженому представнику, або особам, які фактично проводять розрахункові операції (п.80.2 ст.80 ПКУ).

Таким чином, контрольні повноваження ДПС досить широкі, що можна розглядати як один з факторів тиску на платників податків, який потребує обмеження в умовах воєнного стану. Разом з цим, повністю

відмовлятися від податкових перевірок не можна, адже від податкових надходжень значною мірою залежить формування державного та місцевого бюджетів, а відтак і забезпечення обороноздатності держави.

3.2. Обмеження податкових перевірок в умовах воєнного стану

Одним з ключових питань, яке постало перед українською державою, було врегулювання податкових перевірок таким чином, щоб обмежити втручання ДПС там де це можливо і водночас надати їй більше можливостей щодо контролю у тих сферах, де є така необхідність.

Так, відповідно до пункту 69.27 статті 69 ПКУ на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні, на податкові органи покладено обов'язок щодо здійснення державного контролю та спостереження у сфері ціноутворення. У зв'язку з цим, що пунктом 69.27 статті 69 ПКУ було розширено підстави проведення визначених ПКУ фактичних податкових перевірок. Передбачено, що фактична перевірка (відтепер і до завершення воєнного стану) також проводитиметься додатково у разі:

- отримання у встановленому законодавством порядку від державних органів або органів місцевого самоврядування інформації, що свідчить про можливі порушення платником податків законодавства про ціни й ціноутворення;
- отримання письмового звернення покупця (споживача), оформленого відповідно до закону, про порушення платником податків установленого порядку формування, встановлення та застосування державних регульованих цін.

Під час проведення фактичних перевірок у виявленні порушень посадові особи мають право складати протоколи на фізичних, юридичних або ж посадових осіб.

06 грудня 2023 року Президентом України був підписаний Закон України № 3453-IX від 9 листопада 2023 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо скасування

мораторію на проведення податкових перевірок». Згідно цього нормативно - правового акту, умовою для документальних та фактичних перевірок під час дії воєнного часу є наявність безпечних умов, а саме безпечного: доступу, допуску до територій, приміщень та іншого майна, що використовуються для провадження господарської діяльності та/або є об'єктами оподаткування, або використовуються для отримання доходів (прибутку), або пов'язані з іншими об'єктами оподаткування таких платників податків; доступу, допуску до документів, довідок про фінансово-господарську діяльність, отримані доходи, видатки платників податків та до іншої інформації, пов'язаної з обчисленням та сплатою податків, зборів, платежів, про дотримання вимог законодавства, здійснення контролю за яким покладено на контролюючі органи, а також до фінансової і статистичної звітності у порядку та на підставах, визначених законом; проведення інвентаризації основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, зняття залишків товарно-матеріальних цінностей, готівки.

З 1 грудня 2023 року діє мораторій на проведення:

- документальних перевірок платників єдиного податку першої та другої груп (крім перевірок, пов'язаних з припиненням підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, та/або таких, що проводяться на звернення платника податків) – до 1 грудня 2024 року;
- документальних перевірок платників податків, податкова адреса яких станом на дату початку тимчасової окупації є тимчасово окуповані рф території України, - до останнього числа місяця, в якому була завершена тимчасова окупація відповідних територій, а в разі зміни платником податків місцезнаходження на іншу територію України - до дати проведення державної реєстрації зміни місцезнаходження;
- документальних перевірок платників податків, податкова адреса яких станом на дату початку бойових дій є територія, на якій ведуться активні бойові дії, - до останнього числа місяця, в якому було завершено бойові дії на відповідній території, а в разі зміни

- платником податків місцезнаходження на іншу територію України - до дати проведення державної реєстрації зміни місцезнаходження;
- документальних перевірок платників податків, податкова адреса яких станом на дату початку можливих бойових дій є територія можливих бойових дій, - до останнього числа місяця, в якому була припинена можливість бойових дій на відповідній території, а в разі зміни платником податків місцезнаходження на іншу територію України - до дати проведення державної реєстрації зміни місцезнаходження;
  - фактичних перевірок за місцезнаходженням об'єктів оподаткування чи об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням, які станом на дату початку тимчасової окупації були розташовані на тимчасово окупованих РФ територіях України, - до дати завершення тимчасової окупації відповідних територій;
  - фактичних перевірок за місцезнаходженням об'єктів оподаткування чи об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням, які станом на дату початку активних бойових дій були розташовані на територіях, на яких ведуться активні бойові дії, - до дати завершення бойових дій на відповідних територіях;
  - фактичних перевірок за місцезнаходженням об'єктів оподаткування чи об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням, які станом на дату початку можливих бойових дій були розташовані на територіях можливих бойових дій (крім перевірок платників податків, які здійснюють діяльність у сфері виробництва та/або реалізації підакцизної продукції, організації та проведення азартних ігор в Україні (гральний бізнес), купівлі/продажу іноземної валюти, суб'єктів, які провадять господарську діяльність без державної реєстрації як суб'єкта господарювання) - до дати завершення можливих бойових дій на відповідних територіях.

Винятком для документальних перевірок, на які діє мораторій є її проведення на звернення платника податків; за умови отримання податкової інформації, що свідчить про порушення платником податків вимог валютного законодавства в частині дотримання граничних строків надходження товарів за імпортними операціями та/або валютної виручки

за експортними операціями та інших випадків передбачених чинним законодавством.

Крім того, з 1 грудня 2023 року по 31 грудня 2024 року встановлено вичерпний перелік суб'єктів оподаткування, які можуть бути включені до плану-графіку на 2023, 2024 роки. Це, в свою чергу, допомагає обмежити вплив контролюючих органів на суб'єктів господарювання, забезпечує стабільність та правову визначеність у сфері податкового контролю.

Висновок

Як бачимо з викладеного, війна росії проти України негативно вплинула на економіку держави та зумовила потребу проведення низки податкових реформ. Наповнення державного бюджету та до статній рівень фінансової підтримки армії неможливе без діючої ринкової економіки, а це означає потребу змін в оподаткуванні як суб'єктів господарюванням, так і громадян в умовах особливого правового режиму воєнного стану. Впроваджені протягом останніх років реформи торкнулись як загальної, так і спрощеної системи оподаткування. Їх основною метою було зменшення податкового тиску на суб'єктів господарювання, зокрема за допомогою податкових пільг, зниження податкових ставок та обмеження податкового контролю.

Важливими кроками для підтримки економіки та фінансування армії стали, зокрема, наступні зміни податкового законодавства :

- у звільнення від оподаткування ПДВ (а відповідно суттєве здешевлення) операцій з ввезення та постачання в Україну окремих товарів, які необхідні для забезпечення національної безпеки і оборони;
- звільнення від оподаткування акцизним податком окремих підакцизних товарів;
- право не сплачувати єдиний податок надане платникам єдиного податку першої та другої груп;
- запровадження мораторію на проведення окремих видів податкових перевірок.

Таким чином, держава забезпечила потенційну можливість для збереження та стабілізації економіки в Україні, в умовах воєнного стану. Разом з цим, хочемо зауважити, що політична та економічна ситуація постійно змінюється, а це означає, що податкове законодавство ще не раз зазнає змін .

Список використаної літератури

- Бетлій О., Бураковський І., Кравчук К. (2015) СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ: ОЦІНКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ., Київ, с.1-36. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/SSO_IER.pdf
- Буроменський М.В., Монаєнко А. О., Атаманчук Н. І., (2022) ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АКЦИЗНЕ ОПОДАТКУВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 29, No. 1, с. 127-138. URL:<http://visnyk.kh.ua/uk/article/garmonizatsiya-ukrayinskogo-zakonodavstva-pro-aktsizne-opodatkuvannya-alkogolnikh-napoyiv-z-pravom-yevropeyskogo-soyuzu>
- Головне управління ДПС у Дніпропетровській області: Воєнний стан: справляння податку на додану вартість. [Електронний ресурс]: URL:<https://dp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/580308.html#:~:text=На%20період%20дії%20правового%20режиму,митній%20території%20України%20>
- Державна податкова служба : офіційний портал. [Електронний ресурс]: URL:<https://tr.tax.gov.ua/media-ark/local-news/print-581820.html>
- Єфименко Т. І., (2015) Удосконалення управління державними фінансами та реформування податкової системи України. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 446 с.
- Лега О.В., (2019) ПОДАТКОВА ПЕРЕВІРКА ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ. УДК 336.225.673., с. 90-94. URL:<http://visnyk.kh.ua/uk/article/garmonizatsiya-ukrayinskogo-zakonodavstva-pro-aktsizne-opodatkuvannya-alkogolnikh-napoyiv-z-pravom-yevropeyskogo-soyuzu>

- Маршук Л. М., Пасічник Д.В.,(2022) Проблеми системи оподаткування підприємства в умовах воєнного стану. «Економіка та суспільство», №44, с. 1-6
URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1872/18042>
- Пресслужба Державної податкової служби України. [Електронний ресурс]:
URL:https://tax.gov.ua/mediatsentr/novini/683579.html?fbclid=IwAR3buNm0XJnRysXOppSqU5PoL-LpYRH5CWxVyboS4ebuGVk5_IT5Vq9-1w4
- Хомутенко В. П., Луценко І. С., Хомутенко А. В., Волкова. О. Г., (2014) Оподаткування суб'єктів господарювання: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Хомутенко. Одеса : «БМБ», 418 с. URL:
https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_finan/Opodatkuvannya-subyektiv-hospodaryuvannya.pdf
- Шульга А., (2006) Система оподаткування та її вплив на фінансово-господарську діяльність підприємств. УДК 336.221.264., с. 268-271.
URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/2507/1/58.pdf>

Language Schizophrenia: Vectors of Interpretation

**(Based on the Text by Yu. Shevchuk
"Language Schizophrenia Quo Vadis Ukraine?")**

Khrystyna Shchepanska

*PhD, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
Email: khrystynashchepanska@gmail.com*

Abstract

The research focuses on exploring of vectors of interpretation of the nomen "language schizophrenia" in the work by Yuriy Shevchuk. The following tasks are outlined: 1) to analyse the core characteristics of the nomen "language schizophrenia"; 2) to clarify the differences between the concepts of "language schizophrenia", "bilingualism", "diglossia". Using the descriptive method, the nominatives for the concept of "linguistic schizophrenia" are singled out from the text of the researched work. Contextual analysis made it possible to interpret the nominatives that form the meaning of the concept of "linguistic schizophrenia" in the work by Yuriy Shevchuk.

The vectors of interpretation of the studied concept are outlined as follows:

- Linguistic schizophrenia as the leveling of the self of a Ukrainian; the self is understood as an existential archetype.
- Linguistic schizophrenia as the denial of language culture as a social value. In this vector of interpretation, the concept of language schizophrenia correlates with the concept of surzhyk.
- Linguistic schizophrenia as a state of linguistic consciousness that affects the formation and vision of the linguistic picture of the world of Ukrainians, as the denial of concept of the linguistic picture of the world.

- Linguistic schizophrenia as a form of symbolic violence, which consists in the lack of choice of a cultural product.

Language schizophrenia, unlike bilingualism, is a phenomenon of Ukrainian society. The term "bilingualism" is based on the possession of two languages and linguistic schizophrenia is the mixing of two languages. In this vector of interpretation, the concept of "language schizophrenia" correlates with the term schizoglossia.

The prospect of new explorations is in the study of the associative field of the nomen "linguistic schizophrenia" in a practical aspect (based on associative experiments, survey of respondents, in particular, student youth).

Keywords: language schizophrenia, bilingualism, surzhyk, language policy, linguistic picture of the world.

МОВНА ШИЗОФРЕНІЯ: ВЕКТОРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

**(на матеріалі праці Ю. Шевчука
«Мовна шизофренія quo vadis, Україно?»)**

Христина Щепанська

Анотація

Дослідження присвячене розгляду векторів інтерпретації номена «мовна шизофренія» в однойменній праці Юрія Шевчука. Сформульовано такі завдання: 1) розглянути сутнісні ознаки змісту номена «мовна шизофренія»; 2) з'ясувати відмінності між поняттями «мовна шизофренія», «білінгвізм», «диглосія». За допомогою описового методу з тексту досліджуваної праці виокремлено номінативи на позначення поняття «мовна шизофренія». Контекстний аналіз уможливив інтерпретацію номінативів, які формують зміст поняття «лінгвошизофренія» в однойменній праці Юрія Шевчука.

Виокремлено та розглянуто такі вектори інтерпретації досліджуваного номена:

- Мовна шизофренія як нівеляція самості українця, де самість – це екзистенційний архетип.
- Лінгвошизофренія – заперечення культури мови як суспільної цінності. У цьому векторі інтерпретації поняття мовної шизофренії корелює з поняттям суржика.
- Лінгвошизофренія як стан мовної свідомості, що впливає на формування та бачення мовної картини світу українців, як нівеляція самого поняття мовної картини світу.
- Мовна шизофренія як форма символічного насильства, що полягає у відсутності вибору культурного продукту.

Мовна шизофренія, на відміну від білінгвізму, – феномен українського суспільства. Якщо в основі терміна «білінгвізм» – володіння двома

мовами, то лінгвошизофренія – це змішування двох мов. У цьому векторі інтерпретації поняття «мовна шизофренія» корелює з терміном шизоглосія.

Перспективу нових розвідок вбачаємо у дослідженні асоціативного поля номена «мовна шизофренія» в практичному аспекті (на основі асоціативних експериментів, опитування респондентів, зокрема, студентської молоді).

Ключові слова: *мовна шизофренія, білінгвізм, суржик, мовна політика, мовна картина світу.*

Постановка проблеми. Змішування української та російської мов як наслідок тривалої політики русифікації та асиміляції призвело до виникнення унікальних лінгвістичних понять, таких як суржик і мовна шизофренія, або лінгвошизофренія. Якщо про суржик як «збиток і згубу слов'янського добра» інтелігенція застерігала ще наприкінці XIX-XX століть (Мацюк, Станкевич, 2011), то поняття «мовна шизофренія», або «лінгвошизофренія» з'явилося у науковому дискурсі аж на початку XXI століття із виходом у світ однойменної праці лектора української мови Колумбійського університету Юрія Шевчука.

Усвідомлюючи цінність мови як архетипу народного духу, як засобу самоідентифікації та саморепрезентації, окупанти завжди починали асиміляційні процеси саме з мови. Не виняток і сучасна війна росії проти України, каталізатором для якої стало саме мовне питання. В основі загарбницької ідеології є нівеляція «самоті українця як екзистенційного архетипу, що проявляється у праві на буття, праві на іншість» (Щепанська, 2022). Вплив такої ідеології на мовну особистість українців спричинив її роздвоєння, адже мовну шизофренію трактуємо саме як роздвоєння мовної особистості, соціолінгвальну патологію.

Мета статті – окреслити вектори інтерпретації номена «мовна шизофренія» у праці Ю. Шевчука «Мовна шизофренія quo vadis, Україно?». Реалізація сформульованої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) розглянути сутнісні ознаки змісту номена «мовна шизофренія»; 2) з'ясувати відмінності між поняттями «мовна шизофренія», «білінгвізм», «диглосія».

Мовна шизофренія, або лінгвошизофренія, за Ю. Шевчуком, це «послідовне змішування двох мов, української і російської, в одному місці і в один час» (Шевчук, 2015, с. 5). Дослідник відразу акцентує увагу на тому, що це метафорична назва, а не науковий термін. Отже, розглядати сутнісні ознаки досліджуваного номена треба не як термінополе, а як образно-асоціативне поле. На відміну від термінополя, яке є сукупністю термінів, «об'єднаних спільним значенням або спільною визначальною семою, що мають однорідну понятійну співвіднесеність і виявляють різноманітні семантичні відношення» (Краснобаєва-Чорна, 2006, с. 67),

асоціативне поле – «це сукупність слів, пов'язаних у свідомості людини з яким-небудь словом. Асоціативні групи не входять в ієрархічну організацію (тематична група – лексико-семантичне поле – лексико-семантична група – синонімічний ряд), а пронизують у різних напрямках усю лексичну систему мови» (Голянич, Стефурак, Бабій, 2011, с. 29). У пропонованій розвідці під терміном *образно-асоціативне поле* розуміємо сукупність характеристик, які формують зміст номена на основі образно-метафоричних зіставлень і асоціацій.

На думку Ю. Шевчука, корінь мовної шизофренії «в історії і логіці русифікації, кінцевою метою яких є знищити українців як цивілізацію» (Шевчук, 2015, с. 5). У цьому контексті варто наголосити саме на слові «знищити». Отже, в основі поняття «мовна шизофренія» є *нівеляція самості українця*, де самість – це екзистенційний архетип. Апеляція до архетипу самості як екзистенційного архетипу є не випадковою, особливо у контексті загарбницької війни росії проти України, коли гостро постала проблема самоствердження та самоідентифікації українців як відповідь на спробу заперечити українську культуру як самотність (Щепанська, 2022). «Політика мовної шизофренії означає заперечення культури як такої, вона закреслює мову як її основний критерій і цінність. Зводячи все багатство мови до засади «І так понятно», вона означає парадигматичну зміну в культурі, освіті й самій ідентичності українців, коли основною цінністю оголошується безкультур'я» (Шевчук, 2015, с. 33). Отже, результатом лінгвошизофренії є *заперечення культури мови як суспільної цінності* (Шевчук, 2015, с. 35). У цьому векторі інтерпретації поняття мовної шизофренії корелює з поняттям суржика, де мовну шизофренію можна трактувати як процес змішування української і російської мов, а суржик – як продукт цього процесу.

Лінгвошизофренія як *стан мовної свідомості* впливає і на формування та бачення мовної картини світу українців, що проявляється у потребі «дивитися на світ через призму російської мови, означувати його саме так, як це роблять носії останньої» (Шевчук, 2015, с. 29). Відтак, лінгвошизофренія нівелює саме поняття мовної картини світу, в основі якого особливості світобачення певного народу. Мовна шизофренія – це постійне порівнювання двох мов, де еталоном є російська мова, отже, ще

одна риса лінгвошизофренічної свідомості – комплекс неповноти та неповноцінності української мови, а відтак – наполегливий пошук ««точних» відповідників російських слів і виразів» (Шевчук, 2015, с. 29).

Юрій Шевчук трактує мовну шизофренію також як *форму символічного насильства*, що полягає у відсутності вибору культурного продукту: «Українці виявилися фактично позбавленими вибору, який культурний продукт споживати, а це не що інше, як форма символічного насильства, значно дієвішого, ніж насильство пряме, бо не викликає опору» (Шевчук, 2015, с. 12-13).

Суспільство, уражене мовною шизофренією, на думку Юрія Шевчука, живе на засадах патологічної мовної політики – «деполітизації» мовного питання, внаслідок чого виникають такі фіктивні аксіоми, «як «мова не має значення», «і так поймуть», «не треба розхитувати човен» (Шевчук, 2015, с. 14-15). Цей вектор інтерпретації поняття «мовна шизофренія» передбачає також такі його характеристики, як «*спосіб суспільного порозуміння*» (Шевчук, 2015, с. 14-15), «*форма русифікації*»: «Мовна шизофренія – це новітня й дуже ефективна форма русифікації (Шевчук, 2015, с. 16).

Юрій Шевчук зазначає, що на відміну від білінгвізму, поняття мовної шизофренії є виключно українським феноменом і тому малодослідженим. У словнику міжкультурної комунікації білінгвізм визначають у широкому значенні терміна як «відносне володіння другою мовою, здатність користуватися нею в певних сферах спілкування» (Словник термінів міжкультурної комунікації, 2007) та у вузькому значенні терміна – як «більш чи менш вільне володіння двома мовами: рідною і нерідною» (Словник термінів міжкультурної комунікації, 2007). Отже, в основі терміна «білінгвізм» – володіння двома мовами, тоді як мовна шизофренія – це змішування двох мов. У цьому векторі інтерпретації поняття «мовна шизофренія» корелює також із терміном «диглосія». У Словнику міжкультурної комунікації диглосію трактують як «паралельне використання конкретною національною лінгвокультурною спільнотою залежно від сфер спілкування двох мов або двох форм існування однієї мови (діалектів, жаргонів тощо)», коли мовці можуть свідомо оцінювати ці мови «за шкалою «рідна — чужа», «висока — низька»; «сакральна —

профанна» тощо» (Словник термінів міжкультурної комунікації, 2007). Як зазначає М. Госовська, різниця між білінгвізмом та диглосією у тому, що білінгвізм можливий «в рамках найменшої соціальної одиниці – сім'ї, а диглосія – це феномен ширшої взаємодії. Окремо взятому індивіду диглосія не потрібна. Це мова, якою ми говоримо до чужих, щоб скидатись за своїх і отримати бажане» (Госовська, 2019). На ґрунті диглосії може розвиватись шизоглосія – «мовний комплекс, відчуття неповноцінності рідної мови в порівнянні з мовою імперською: відповідно креольської французької порівняно з літературною французькою та афро-американського діалекту англійської порівняно з американо-англійським стандартом» (Шевчук, 2015, с. 36-37). Феномен шизоглосії описав у 1962 році американський лінгвіст Ейнар Гауген. Як зазначає Юрій Шевчук, в українському суспільстві «мовна шизофренія перестала бути лише метафорою й реально провадить до шизоглосії, гострого відчуття мовної неповноцінності в мільйонів громадян» (Шевчук, 2015, с. 37).

Ще один вектор інтерпретації номена «мовна шизофренія» в досліджуваній праці Ю. Шевчука – апеляція до протиставлення «свій»/«чужий»: «Мовна шизофренія не дозволяє українцям користуватися своєю мовою, щоб захищатися від російської військової й культурної агресії, *відрізнати свого від чужого* (курсив наш – Х. Щ.)» (Шевчук, 2015, с. 44). У цьому контексті йдеться про нівеляцію ідентифікаційної функції мови. Далі автор продовжує думку: «Вона (*мовна шизофренія* – Х. Щ.) виключає можливість ідентифікації за мовною ознакою того, що можна назвати українським культурним продуктом. Якщо немає такого продукту, то й немає культури... (Шевчук, 2015, с. 44). Отже, політика мовної шизофренії – це політика заперечення самотності української нації за мовною ознакою: «Лінгвошизофренія нівелює основну національну ознаку українців – мову» (Шевчук, 2015, с. 45). Натомість «українському суспільству пропонують «нову» (а насправді – стару як світ) колонізаторську концепцію українськості, що позбавлена тих її ознак, насамперед мови й культури, які й роблять її відмінною насамперед від російської, своєрідною й цікавою для самих українців і світу» (Шевчук, 2015, с. 44-45).

Підсумовуючи, варто зазначити, що, незважаючи на свою

метафоричність, поняття мовної шизофренії цілком може претендувати на статус наукового терміна, адже проблема лінгвошизофренії попри гостру актуальність є малодослідженою. На відміну від білінгвізму, лінгвошизофренія – цілковито негативне явище, продуктом якого є суржик, нівеляція культури мови як суспільної цінності і мови як основної національної ознаки. Мовна шизофренія – це форма русифікації, а отже, вияв лінгвоциду.

Список використаної літератури

- Бацевич Ф. С. (2007). *Словник термінів міжкультурної комунікації*. Отримано 10 листопада 2023 з <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/b>
- Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. (2011). *Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія* / за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімік. 272 с.
- Госовська М. (2019). *Всі плутають диглосію з білінгвізмом. У чому різниця?* Отримано 16 жовтня 2023 з <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-49849244>
- Краснобаєва-Чорна Ж. В. (2006). Термінополе концепт, *Українська мова*, №3. С. 67-79.
- Масенко Л. (2011). *Суржик: між мовою і «язиком»*. Київ : Видавничий дім «КМ Академія». 135 с.
- Радевич-Винницький Я. К. (2011). *Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання* : монографія. Київ-Дрогобич : Посвіт. 592 с.
- Стефурак Р. І. (2019). Асоціативно-образне поле номінації «світ» у поетичному тексті Ольги Слоньовської, *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. № 2, с. 44-49. Отримано 15 грудня 2023 з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2019_2_6
- Шевчук Ю. (2015). *Мовна шизофренія*. Брустури : Дискурсус. 60 с.
- Щепанська Х. А. (2022). Вербалізація архетипу самості українця крізь призму війни (на матеріалі тексту Т. Прохаська «Моя найдовша sms»), *Korean Journal of Ukrainian Studies*, Vol. 3, P. 81-88.

Terminological Features of Designating Information Phenomena in Contemporary Ukrainian Society

Danylo Krokmalnyi

PhD Student,

*Department of Ukrainian Language, Faculty of Philology,
Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)*

danylokro@gmail.com

Abstract

In the article, an attempt is made to examine information phenomena manifested in modern Ukrainian information society from the perspective of the peculiarities of their terminological designations. These phenomena actively operate in the process of the gradual transformation of Ukrainian society, which is acquiring new dynamic features based on information technologies. Most processes impose on government officials, scientists, and ordinary citizens the task of constantly assimilating new technologies, which implies higher demands on terms that denote all elements of the vast system of modern social communication. Many terminological issues arose from computer terms, giving rise to and developing computer jargon. Computer terminology has permeated all spheres of human life, sharply highlighting the phenomenon of loanwords from other languages, and problems arise related to the quality of translating such terms. Ukrainian society actively utilizes artificial intelligence tools and builds a specific form of social organization - the "Digital State."

Keywords: *information society, Ukrainian terminology, digital state, computer terminology, social communication.*

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЯВИЩ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Данило Крохмальний

Анотація

У статті зроблено спробу розгляду інформаційних явищ, які проявляються в сучасному українському інформаційному суспільстві, з точки зору особливостей їх термінологічних означень. Ці явища активно функціонують в процесі поступової трансформації українського суспільства яке набуває нових динамічних ознак формації, побудованої на інформаційних технологіях. Більшість процесів ставлять перед урядовцями, вченими і пересічними громадянами завдання постійного засвоєння нових технологій, а це передбачає ще вищі вимоги до термінів які позначають усі елементи велетенської системи суспільної комунікації новітнього типу. Багато термінологічних питань виникло із комп'ютерними термінами, утворився і розвивається комп'ютерний жаргон, комп'ютерна термінологія проникла у всі сфери людської життєдіяльності, гостро проявилось явище іншомовних запозичень, виникають проблеми пов'язані з якістю перекладу таких термінів. Українське суспільство активно використовує інструменти штучного інтелекту та будує специфічну форму суспільної організації – «Цифрову державу».

Ключові слова: *інформаційне суспільство, українське термінознавство, цифрова держава, комп'ютерна термінологія, соціальна комунікація.*

Сучасне життя людської цивілізації засвідчує активне функціонування інформаційного простору як системного явища сучасного інформаційного суспільства. Це явище як об'єкт дослідження має багато різних підходів, які здійснюють вплив на різні виміри життєдіяльності. Розвиток технологій та активний вплив соціальних комунікацій втілив у життя не лише численні прогнози, зумовив не тільки появу специфічного нового поняття, але й сприяв активному функціонуванню терміноодиниць, пов'язаних із широким поняттям «інформаційне суспільство», зумовив послідовне їх дослідження, масштабування, розбудову і дуже динамічну трансформацію.

Оскільки сучасні явища науково-технічного прогресу побудовані на глобальному рівні, тому їх термінологічні особливості, пов'язані із міжнародними, міжнаціональними процесами комунікації. Це питання має історичне підґрунтя. І. Кочан зазначила, що «історія термінологій – це не лише національна проблема, а й, безумовно, міжнаціональна, бо пов'язана з історією світової науки, з історією міжнародних взаємозв'язків. Кожне наукове відкриття супроводжується новою назвою, яка належить до терміносистеми певної наукової галузі, а вже звідти наукове поняття переходить в інші мови світу, зберігаючи назву, придуману автором, або ж, навпаки, отримує свою, національну номінацію. Так частина слів переходить з однієї мови в іншу» (Кочан, 2012, с. 268-272).

Актуальність цієї статті зумовлена потребою вивчення сучасних процесів творення явищ інформаційного суспільства, в Україні триває жорстока війна, роль інформаційних явищ, технологічних інновацій надзвичайно життєво важлива, відтак це зумовлює потребу активного спостереження за специфікою термінних одиниць у мінливому інформаційному дискурсі.

Мета статті – зважаючи на динамічність розвитку і постійне масштабування окреслити головні вектори творення понять сучасних інформаційних явищ і пов'язані з українським науковим середовищем їх термінні особливості.

Дослідження різнобічного впливу інформаційних процесів на

формування суспільства якісно нового типу почалося у ХХ столітті із уже класичних праць Т. Адорно, Н. Вінера, Г. Лассуелла, Д. Макквейла, Ю. Хабермаса, Г. Хербнера, М. Хоркхаймера, В. Шрамма, Д. Белла, Е. Тоффлера, Й. Масуди, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, М. Маклуена, М. Кастельса, Ф. Фукуями, Ф. Уебстера; отримало сучасний розвиток у працях В. Голубовської, В. Данил'яна, О. Данил'яна, О. Дзьобань, Д. Дубова, О. Ожеван, С. Гнатюка, А. Колодюка, Е. Мирського, О. Дольської, С. Жданенко, Ю. Калиновського, О. Кривлюк, В. Ляха, О. Наумкіна, В. Огнев'юка, М. Ожеван, М. Онопрієнка, В. Пазенко, В. Пилипчука, Г. Почепцова, В. Онопрієнка, В. Садовського, М. Требіна та ін.

Дослідження термінних явищ і процесів пов'язують, зазвичай, із вивченням термінів з галузі комп'ютерних дисциплін. Це виправдано тим, що саме ці пристрої, їх практичне застосування із залученням багатьох їх варіантів модифікацій, творять можливості віртуальної комунікації, яка й формує нове суспільство, побудоване на можливостях динамічної комунікації.

У науковому просторі поняття суспільства, побудованого на інформації, цілком вмотивовано позначене назвою «інформаційне суспільство» (Швец, 2003, с. 90-98), цей термін часто вживають і на позначення суспільства мережевого, більше того, є цілий ряд різних концептуальних підходів. М. Требін (2016, с. 126–137) запропонував свій «аналіз концепцій інформаційного суспільства». Український вчений виокремив своєрідні «похідні розуміння терміна «інформаційне суспільство»: 1) означає становлення у країні, де наявне інформаційне суспільство, нового соціального устрою, що базується на телекомунікаціях, а також революцію там в організації і обробці інформації та знань, у якій головну роль відіграє комп'ютер. Відбувається перехід від індустріального до сервісного суспільства, в основу класового поділу покладено принцип знань і кваліфікації, наявні чотири основні класи: фахівці (вчені, інженери, економісти), техніки і напів фахівці, службовці, робітники, зайняті фізичною працею (прихильник такого трактування Д. Белл); 2) характеризує суспільства країн, які через володіння владними ресурсами претендують на світову гегемонію,

прагнуть до впливу інформаційного, політичного, економічного, культурного і т. д. (такого трактування дотримується З. Бжезинський); 3) використовується для позначення суспільства, яке виробляє та поширює інформацію, перетворює її на головний вид послуг, товар та навіть на владу (так вважає Й. Масуда); 4) застосовується для характеристики суспільства, яке має розвинену сферу послуг, що веде до інформаційної економіки (ця думка належить А. Кларку та Ф. Махлупові); 5) позначає ті країни, в яких головним засобом виробництва стають наукові знання, інформація, де зайнято 55–75% працездатного населення, в інформаційному суспільстві відбувається не класовий поділ (тобто поділ на тих, хто володіє засобами виробництва, та на тих, хто їх не має), а поділ на професії (клас лікарів, клас учителів, клас водіїв і т. д.), основним конфліктом в інформаційному суспільстві стає конфлікт між знанням та некомпетентністю (так витлумачує інформаційне суспільство Е. Тоффлер)» (Требін, 2016, с. 130). Безперечно, сучасні наукові дослідження про інформаційне (мережеве, постіндустріальне, цифрове) суспільство містять багато різноманітних підходів, теорій та моделей, проте, важливо, що унаслідок своїх спостережень, М. Требін передбачив певну якісно особливу рису, яка дає підстави для встановлення якогось специфічного стану чи рівня розвитку для держав, що «можуть заробляти лише на володінні інформаційними технологіями через наявність у них розвиненої сфери послуг, а населення завдяки цьому живе в достатку (наприклад, США, Канада, Швейцарія, Бельгія, Люксембург та ін.)¹» (Требін, 2016, с. 126–137). Таким чином, поєднано футуристичні прогнози із бажаннями та очікуваннями, що, на нашу думку, певним чином виходить за наукові рамки, проте не суперечить здоровому глуздові цих інформаційно-соціологічних концепцій. В основі наших інтересів – терміни і поняття явищ «інформаційного суспільства», яке набуває унаслідок динаміки розвитку додаткові нові тлумачення, які за своєю природою (але не суттю!) часто «майже» тотожні з попередніми.

---

¹ Нині термін «інформаційне суспільство» популярний не тільки у спеціальній літературі, він набув масового вжитку як характеристика «суспільства мрії»

Методологічні особливості. Дослідники поширення явища інформаційного суспільства в Україні унаслідок аналізу теорії та методології основних концептуальних рис суспільства нового типу вказують на дві риси, які полягають, по-перше, у відсутності єдиного методу і фундаментальної методології окреслення явища, а, по-друге, існування «певної еволюції наукової думки – від визначення інформаційного суспільства як постіндустріального до формування концепції суспільства знання» (Даніл'ян, 2008, с. 156). Парадоксально, але глобальне явище формується локально – на місцевому рівні, рівні держави і за її участі. Більше того, В. Даніл'ян стверджує, що розвиток інформаційного суспільства «у кожному конкретному випадку має національно детермінований характер (модель інформаційного суспільства визначають сформовані політичні, соціально-економічні і культурні умови країни чи регіону)». Бо ж, за переконанням вченого, саме «наявність деяких спільних тенденцій дозволяє виокремити західну та східну моделі розвитку інформаційного суспільства» (передбачено ще більшу диференціацію в межах західної – поділ на «американську» та «північноєвропейську моделі»). За диференціальний показник вчений пропонує враховувати «різне співвідношення ролі й активності в побудові інформаційного суспільства держави (комплексної державної інформаційної політики), приватного бізнесу і суспільства» (Даніл'ян, 2008, с. 156). Зауважимо, що можемо навіть не гіпотетично передбачити велику роль в цих процесах наукової сфери, оскільки параметризація суспільного світу і вплив на його розвиток досягнень науково-технічного процесу в цій ситуації навіть не потребують попереднього обговорення чи майбутнього доведення. Велика роль наукової галузі, її прямий вплив на творення явищ інформаційного суспільства сприяють певній послідовності та логіці термінологічних процесів.

Увага українських вчених-термінознавців до сучасних інформаційних явищ має широке коло наукових зацікавлень, спостережень і проєкцій. Вчені звертаються до вивчення різних аспектів комп'ютерної термінології. Серед них – комп'ютерний дискурс, який дослідники визначають як «спілкування користувачів чи спеціалістів-комп'ютерників безпосередньо чи в комп'ютерних мережах» і комп'ютерний жаргон

(«віртуозна гра для людей, яким тісно в межах нормованої літературної мови. Втім, хоч би як прагнули носії жаргону до самобутньої яскравості мовлення та відмінності його від нормалізованої української мови, у їхньому мовленні переважатиме «проукраїнська граматична тенденція», адже базовим матеріалом мовлення є все-таки українська мова, будь-які нововведення відбуваються всередині системи мови і будуються за законами української мови») (Федорів, 2003, с. 39). Відзначимо, що зазначені явища функціонують на межі реальної та віртуальної комунікації і зберігають при цьому в основному саме норми літературної мови як своєрідного «базового алгоритму» спілкування такого типу.

Українські вчені вказують на «відповідність одиниць сучасної української комп'ютерної термінології наявним класичним вимогам до терміна», а це відкриває «потребу опрацювання цієї динамічної системи на всіх рівнях (лексичному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному, орфографічному, стилістичному) (Ментинська, 2018, с. 29)

Важливим є аналіз уживання комп'ютерної термінології в офіційно-діловому дискурсі, який дав підстави для висновку про «активне використання комп'ютерних терміноодиниць та терміносполук», водночас вчені зауважили «певні хиби та неточності на лексичному мовному рівні (уживання терміносполук у невласливому контексті, невиправдане використання тавтології)»; «частими є порушення граматичних норм» (Вознюк, 2015, с. 179-182). Важливими вважаємо спостереження стосовно сучасної української комп'ютерної термінології, яка є «однією з динамічних термінологічних систем» (вчені пов'язують динаміку терміносистеми з «інтенсивним розвитком інноваційних комп'ютерних технологій, комп'ютерної техніки», а ці процеси «вимагають постійного введення нових понять». «Виникнення нових лексичних утворень спонукає фахівців формувати єдину систему загальноприйнятих комп'ютерних термінів». «Слід зважати на те, що такі терміноодиниці мають відповідати міжнародним стандартам, а також нормам сучасної української літературної мови.» (Ментинська, 2011, с. 92). Ще на початку 2010-х було відзначено певний стан комп'ютерної

термінології, яка «перебуває в процесі уніфікації та розвитку»² (Ментинська, 2011, с.95). Вчені звертають увагу на особливості походження та перекладу комп'ютерної термінології (йде мова про сучасні англо-українські словники), цікаві зауваги стосовно специфіки перекладу (в науковій літературі, публіцистичних джерелах та розмовно-побутовій мові). Важливим видається спостереження за «ознакою втрати первинного значення терміна у віртуальному спілкуванні». Вчені виокремлюють «три етапи реалізації терміна в українській мові: переклад, уживання в науковій мові; вживання в публіцистичному мовленні (журнали, блоги); вживання в щоденному віртуальному спілкуванні (сленг)» (Николюк, 2018, с.55-57), особливості трансформації терміна³. Відзначимо очевидний «суспільний» вплив на термінне значення комп'ютерних термінів, на нашу думку це надзвичайно важливе явище, яке засвідчує особливості функціонування технологій, понять та їх інкорпорації у суспільство.

Окремої уваги заслуговує дослідження лексикографічної спадщини в галузі української комп'ютерної термінології⁴, виитоки якої сягають, за твердженням І. Кочан (2011, с. 156-162) і думкою І. Ментинської, ще 20-х років ХХ століття («українські термінологічні словники 20–30-х рр. ХХ ст. є вагомим підґрунтям формування й становлення науково-технічної лексики, зокрема фахової лексики комп'ютерної галузі, у них

---

² І.Ментинська визначає стан опрацювання явища «1) сучасну українську комп'ютерну термінологію значно опрацьовано лексикографічно; 2) на лексичному рівні побутує значна кількість калькованих терміноодиниць, переважно з російської мови; 3) у термінотворенні дотепер трапляються дериваційні моделі, нехарактерні для української літературної мови; 4) частими є порушення граматичних норм (родовий відмінок іменника, дієслівне керування тощо); 5) неодноразово спостерігаємо часткове відхилення від чинних орфографічних норм. Отже, українська комп'ютерна термінологія перебуває в процесі уніфікації та розвитку. Важливим завданням термінологів, як і користувачів комп'ютерної техніки, є стежити за дотриманням автентичних законів термінотворення та терміновжитку.»

³ «термін від запозичення до сленгу проходить кілька трансформацій: 1 – Запозичення (переклад) – уживання в спеціальній (науковій літературі); 2. – Уживання в молодіжній пресі (публіцистичний стиль); 3. – Уживання в розмовно-побутовому мовленні (віртуальне спілкування)».

закладено методологію та принципи укладання термінологічних словників, якими користуються до сьогодні» (Ментинська, 2018, с. 274).

Оскільки в основу інформаційних явищ покладено глобальні масштаби та динамічний розвиток різних галузей людської життєдіяльності, маємо констатувати очевидне поєднання, своєрідну галузеву та міжгалузеву взаємодію терміносистем різних не лише за національним та міжнародним походженням. При цьому виникають різноманітні термінні явища, які супроводжують розвиток сучасних технологічних процесів. Одне із таких явищ означив Т. Лещук (явище іншомовних запозичень), вказавши при цьому на існування певного активного динамічного рівня - «інноваційного процесу з його постійним продовженням, в якому не можемо не враховувати динаміки розвитку»⁵ (Лещук, 2005, с. 53-56). Питання національного і запозиченого в термінології, за твердженням І. Кочан, було завжди важливе, але «не слід протиставляти інтернаціональні та національні елементи в будь-якій мові, тому що інтернаціональне є складовою частиною національного»⁶ (Кочан, 2012, с. 268-272). І. Ментинська досліджує запозичення як продуктивний спосіб поповнення української комп'ютерної термінології і на матеріалі саме комп'ютерної терміносистеми виділяє три етапи запозичення

---

⁵ «Процес іншомовних запозичень, а в його рамках процес визначення власномовних термінологічних відповідників набуває нових форм в умовах мовної глобалізації в її сучасному вираженні. Мовна глобалізація - явище не нове. Одним з етапів його розвитку можна вважати період греко-латинських запозичень. Сьогодні він характеризує особливість розвитку, зокрема, сфери науково-фахової мови, великою мірою селекціонує у міжмовних стичностях в різних галузях і у майбутньому передбачається його зростання навіть на рівні зв'язків та взаємозв'язків навіть з мовами екзотичних країн. Передбачаються освоєння іншомовних лексичних одиниць, їх перехід у літературну мову у формі прямих запозичень. Такого роду запозичення не можемо трактувати як тенденцію до розвитку так зв. гібридної мови, скоріше на рівні інноваційного процесу з його постійним продовженням, в якому не можемо не враховувати динаміки розвитку.

⁶ «Більш того, інтернаціоналізація лексики є одним із шляхів розвитку кожної національної мови. Наявність інтернаціонального елемента в будь-якому вигляді (у слові чи його частині) значно полегшує спілкування між носіями різних мов. Наукова термінологія кожної мови є явищем національним за своїми витокami, але часто інтернаціональним за сферою вживання».

іншомовних терміноодиниць в українській мові⁷ (Ментинська, 2020, с. 184). Проте, дослідниця застерігає від процесу англізації терміносистеми («інтенсивна англізація сучасної української комп'ютерної термінології на всіх мовних рівнях часто заважає точному називанню певного поняття, відводить від української мовної традиції») (Ментинська, 2020, с. 184). Українські вчені вказують на причини поширення англізмів в українській комп'ютерній термінології («тенденція до спеціалізації, мовної економії та інтернаціоналізації»), водночас надають цьому питанню державної ваги і вважають, що «баланс питомого й запозиченого в комп'ютерній термінології має контролювати спеціальна державна мовна комісія»⁸ (Булик-Верхола, 2021, с. 8-13), враховуючи, що є «дві опозиційні тенденції в термінотворенні: з одного боку, використання у ролі терміна готової запозички з іншої мови та, з іншого боку, прагнення зберегти автентичність терміносистеми через використання власномовних ресурсів. Проблема балансу між цими двома тенденціями особливо гостро постає в нинішніх умовах, коли відбувається суттєвий англомовний тиск на українську термінологію і, крім того, залишається нездоланою тенденція до калькування термінів за взірцем російської мови» (Куньч, 2018, с. 39). Таким чином можемо

⁷ «поетапне освоєння термінів: на першому етапі відбувається перехід іншомовних термінів від латиниці до кирилиці: off-line/офлайн, on-line/онлайн, soft/софт, Internet/Інтернет. На другому етапі запозичена одиниця зберігає іншомовні ознаки, проте стабілізується її форма, відбувається пристосування до граматичної системи

мови-отримувача: з'являються, наприклад, синоніми-дублети: акаунт – обліковий запис, адаптер – пристосовувач. Третій етап – це етап повного пристосування (укорінення) терміна (термін файл, файловий кодифіковано у фахових словниках».

⁸ «Збереженню автентичності наукової мови сприяє використання наявних в українській мові моделей творення термінів: вторинної номінації, морфологічного способу творення, використання словосполучень (аналітичного способу). Запозичення термінів із чужих мов, зокрема англійської, є наслідком інтеграційних процесів. Причинами поширення англізмів в українській комп'ютерній термінології є тенденція до спеціалізації, мовної економії та інтернаціоналізації. Баланс питомого й запозиченого в комп'ютерній термінології має контролювати спеціальна державна мовна комісія, адже невиправдане використання англізмів за умови функціонування в мові автохтонних відповідників є загрозливим явищем для сучасної української мови»

простежити різноманітні впливи на терміносистеми, які динамічно пов'язані з розвитком інформаційних явищ.

Класифікацію термінів та лексико-генетичні особливості сучасної комп'ютерної термінології здійснила І. Ментинська (2014, с. 74) (дослідниця виокремила «на сучасному синхронному зрізі такі розряди термінів: питомі українські терміни, давні іншомовні запозичення, нові іншомовні запозичення»).

Дослідники термінних ознак комп'ютерного дискурсу (Р. Синдега) вказують на «велику кількість слововживань», яка належить саме термінологічній лексиці (наприклад, «стаття містить іноді до трьохсот-п'ятисот різних термінів»), зауважують потребу врахування різних ознак власне терміна, його системних та інших зв'язків у тексті (Синдега, 2013, с. 187), по-суті, вказують на важливість контексту слововживання, особливо для тексту надзвичайно насиченого термінами.

Окреме явище, яке цікавить дослідників – це особливості перекладу термінів. Вчені подають рекомендації для якісного перекладу (Т. Кияк наводить цілий ряд рекомендацій, «які стосуються термінологічних аспектів перекладу»⁹) (Кияк, 2007, с. 108); вказують на труднощі

---

⁹ «1) в перекладі повинні використовуватися терміни, затверджені відповідними державними стандартами;

2) перекладач повинен враховувати, до якої області науки й техніки відноситься термін, що перекладається, особливо іноземний; 3) якщо в тексті оригіналу трапляється термін, не зафіксований у науково-технічних словниках, то перекладач має сам підібрати перекладний еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або ж проконсультуватися у спеціаліста; в крайньому випадку термін можна перекласти описовим шляхом;

4) у тексті перекладу потрібно уникати синонімічного використання термінологічних одиниць; всі терміни, символи, скорочення мають бути уніфіковані; 5) якщо в тексті оригіналу знайдена смислова помилка, пов'язана з написанням терміну, перекладач зобов'язаний дати відповідний до оригіналу переклад, а в зносці вказати на помилку й навести правильний варіант; 6) чужі для мови перекладу терміни повинні залишатися в перекладі записуватися в дужках; 7) назви латиною не перекладаються й залишаються в первісному вигляді; 8) не допускається довільне скорочення термінів; 9) номенклатури залишаються в оригіналі; 10) одиниці фізичних величин, спеціальні знаки мають відповідати технічним стандартам. Особливої уваги при перекладі заслуговують питання термінологічної орфографії. Не варто забувати, що більшість термінів на сьогодні зберігають двоякий вид написання (наприклад "авто" й "ауто", "нейрон" й "невро"). Перекладачу слід враховувати ступінь

перекладів («Головні труднощі перекладу пов'язані не з перекладом окремих термінів, зафіксованих у термінологічному словнику, а з передачею правильного змісту кожної фрази, якому не завжди відповідає дослівний переклад») (Кияк, 2007, с. 108); проблеми та особливості методологічного характеру («Для інтерпретації англійських комп'ютерних термінів та породження на цій підставі українських відповідників використовуються такі найуживаніші способи перекладу: транслітерація, транскрипція, адаптоване транскодування, калькування, описовий переклад»); (Грицькова, 2013, с. 101-106) на потребу повного розуміння тексту і врахування контексту («необхідно враховувати особливості контексту, в якому терміни вживаються і необхідно виявити функцію терміна у тексті, визначити роль контексту і стилю текстового повідомлення. У комп'ютерно-технічних текстах майже повсякчас трапляються терміни, значення яких є недоступними одразу, але завдяки загальному змісту тексту, слово-термін набуває свого відповідного значення. Основна складність перекладу текстів в галузі ІТ, а саме перекладу термінологічних одиниць, полягає у розкритті та передачі засобами української мови іншомовних реалій») (Мельник, 2020). Перелічені особливості вказують на глибинне розуміння не лише перекладацької роботи, але й прагнення забезпечити якісне функціонування терміна у тексті.

Ще за кілька років до появи Chat GPT у відкритому просторі для користувачів українські вчені зацікавилися можливостями впровадження елементів штучного розуму (зараз більш поширений термін «штучний інтелект», проте, пригадаймо «Енциклопедію кібернетики» у 2-х томах (Глушков, 1973), де знаходимо термін «Штучний розум»¹⁰, який набуває

використовуваності того чи іншого варіанту в конкретній терміносфері на даному етапі, що повинно бути зафіксовано найновішими словниками. Іноземні прізвища, географічні назви, назви фірм, закладів, організацій не перекладаються, а трансліюються відповідно до норм мови-рецепієнта.»

¹⁰ «ШТУЧНИЙ РОЗУМ — штучно створена система довільної природи, призначена розв'язувати складні задачі широкого класу. Задачі для Ш. р. можна ставити в строгій формі й на змістовному рівні; сформулювати їх можна в термінах і якоїсь формальної, і природної мови. Термін Ш. р. використовують, крім того, для позначення класу автономних тех. систем, які реалізують операції сприйняття, зберігання й переробки інформації і формують на цій основі

дуже цікавого трактування з позицій нашого часу). Так, Т. Совгира ставить у своєму дослідженні мету, яка дає підстави нам стверджувати нечіткість, певну «розмитість» розуміння явища, але й фіксує прагнення збагнути його функціональні можливості («сформулювати основний поняттєво-категоріальний апарат із цієї тематики; визначити функціональну складову діяльності механізованих організмів (роботів) щодо їх можливого застосування в театральньо-видовищних заходах; простежити й узагальнити досвід використання «штучного інтелекту» в організації театральньо-видовищних заходів») (Совгира, 2021, с. 55-64). Українські вчені вказують на потребу термінотворення в галузі штучного інтелекту, визначають конкретні проблеми і питання, які потребують вирішення («поповнення лексичного складу терміносистеми... відбувається безупинно»), важливо, що дослідники вказують на те, що цей процес відбувається не лише завдяки «появі нових термінів», але й «у процесі міжгалузевих комунікацій відбувається взаємне запозичення термінів» (вчені запропонували назву такому явищу – «інтеграція терміносистеми під впливом глобалізації») (Коновалова, 2017, с. 136). Процес розбудови, адаптації, взаємодосконалення та інтеграції терміносистеми інструментів штучного розуму триває, цікавим прикладом цього є системна спроба визначення термінів і понять ШІ у монографії колективу авторів НАН України за ред. А. І. Шевченка (2023, с. 305).

Елементи цифрової держави, які активно впроваджують в сучасній Україні, терміни і поняття цього надзвичайно важливого явища інформаційного суспільства, потрапили під пильне дослідницьке око вчених (як правило, і це цілком логічно, у галузі державного права). Наприклад, Е. Наджафлі пропонує погляд на стан формування правових аспектів цифрової держави в Україні і зауважує при цьому роль суспільства як активного діяча в умовах розвитку технологій (Наджафлі, 2022, с. 213). Розглядаючи різні сценарії розвитку України як цифрової

доцільну поведінку в широкому класі середовищ. У повному обсязі системи такого типу не реалізовано. Тому термін ШІ р. часто використовують і для позначення галузі наукових досліджень і проблем, пов'язаних з побудовою систем зазначеного типу. »

держави, Я. Сандул приходиться до розуміння того, що «сучасність концепції публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації потребує якісного переосмислення системи та відповідних елементів і термінологічних змін» (Сандул, 2023, с. 106), системні зміни в державному управлінні з використанням технологій інтернет-комунікації неможливі без чіткої дії відповідної терміносистеми і без відповідних заходів щодо її масової популяризації та реалізації в найширшому суспільному вимірі.

Висновки. У цій статті ми розглянули ряд питань, які постали в українському суспільстві у процесі його поступової трансформації під дією викликів цифрової трансформації та динамічної масової комунікації. Усі ці часто дуже непрості технологічні процеси мають пряму залежність від Слова – терміна, яким вони позначені (йде мова про поняття суспільства, побудованого на інформації; риси комп'ютерної термінології, увага до комп'ютерного дискурсу і комп'ютерного жаргону; важливою є комп'ютерна термінологія в офіційно-діловому дискурсі; випрацьована лексикографічна спадщина в галузі української комп'ютерної термінології; динаміку розвитку вчені пов'язують із явищем іншомовних запозичень, яке прямо стосується питання національного і запозиченого в термінології та вимагає від учених дуже уважного ставлення; лексико-генетичні особливості сучасної комп'ютерної термінології, контекст слововживання та особливості перекладу термінів; увага до надсучасних здобутків – імплементація та розвиток елементів штучного розуму, розбудова цифрової держави – мають великі перспективи щодо майбутнього вивчення). Парадоксально, проте терміноодиниці, які функціонують у терміносистемах, потрапляють у таку систему взаємозв'язків, яка дає їм можливість і виконати головну термінну рису (однозначно визначити, назвати поняття, явище), і, водночас, ця ж ознака сприяє розбудові нових терміносистем, які перехреснюючись у динамічному середовищі створюють нові явища, називають їх новими термінами. Таким чином відбувається невинний активний розвиток термінних явищ, які стали активними учасниками і віддзеркаленням невинного інформаційного життя усього суспільства і кожної людини.

Список використаної літератури

- Булик-Верхола С. З., Верхола Я. О. (2021). Рівновага питомого й запозиченого в комп'ютерній термінології української мови. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, Т. 32 (71), № 2, ч. 1, с. 8–13.
- Вознюк Г., Ментинська І. (22-24 April 2015). Мовностилістичні аспекти комп'ютерної термінології в офіційно-діловому дискурсі. *Humanity, computers and communication* (НСС'2015), с. 179–182.
- Глушков В. М. (1973). *Енциклопедія кібернетики : у 2 т. АН Української РСР*. Київ : Українська радянська енциклопедія.
- Грицькова Н. В. (2013). Проблеми перекладу технічних текстів комп'ютерної тематики. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*, Т. 21, Вип. 19 (1), с. 101–106.
- Даніл'ян В. О. (2008). *Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) : монографія*. Харків : Право.
- Кияк Т. Р. (2007). Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*, № 32, с. 104–108.
- Коновалова В. Б., Мирошниченко В. М. (2017). Проблеми становлення українського термінотворення в галузі штучного інтелекту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, Вип. 4, с. 134–139.
- Кочан І. М. (2011). Українські термінологічні словники 20-х років ХХ століття з позицій сьогодення. *Термінологічний вісник*, Вип. 1, с. 156–162.

- Кочан І. М. (2012). Проблема національного і запозиченого в термінології. *Вісник Запорізького національного університету*, № 1, с. 268–272.
- Кульчицька Т. (1999). *Українська лексикографія XIII–XX ст.: Бібліографічний покажчик. НАН України*. Львів : Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника.
- Куньч З. Й. (2018). *Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм* : монографія. Львів : Галицька Видавнича Спілка.
- Лещук Т. (2005). До проблеми термінологічних запозичень у мові науки і техніки. *Українська термінологія і сучасність*, Вип. VI, с. 53–56.
- Мельник О. Д. (27-28 квітня 2020). Проблеми перекладу наукових текстів у іт-сфері. *Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*.
- Ментинська І. Б. (2018). Комп'ютерний термін як одиниця терміносистеми: ступінь відповідності вимогам. *Український смисл*, № 2018, с. 23–31.
- Ментинська І. Б. (2018). Становлення української комп'ютерної термінології: лексикографічний аспект. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки*, № 2, с. 273–278.
- Ментинська І. Б. (2020). Запозичення як продуктивний спосіб поповнення української комп'ютерної термінології. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, № 1(1), с. 178–185.
- Ментинська І. (2011). Мовностилістичні проблеми української комп'ютерної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*, № 709, с. 92–95.

- Ментинська І. (2014). Лексико-генетичні особливості сучасної комп'ютерної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*, № 791, с. 71–74.
- Наджафлі Е. (2022). Цифрова держава в контексті правової реформи в Україні: теоретико-правовий аспект, № 2, с. 202–217.
- Николюк Т. В., Шкляєва Н. В. (2018). Комп'ютерна термінологія: особливості перекладу та зміни семантики, *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, Вип. 1(2), с. 55–57.
- Сандул Я. М. (2023). Начасні етапи цифрового сценарію розвитку України, *Juris Europensis Scientia*, Випуск 1, с. 104–108.
- Синдега Р. Є. (2013). Термін як основний елемент термінознавчих та дискурсознавчих досліджень з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, Вип. 2, с. 186–188.
- Совгира Т. (2021). Проблеми впровадження цифрових технологій («штучного інтелекту») у процесі створення роботизованого сценічного образу. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Сценічне мистецтво*, 4(1), с. 55–64.
- Требін М. П. (25 трав. 2016). Концептуалізація феномену інформаційного суспільства. *Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання : матеріали міжнар. інтернет-конф*, с. 126–137.
- Федорів М. Л. (2003). Про особливості комп'ютерного дискурсу. *Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія»*, Том 22, ч. 1, с. 32–42.
- Швець М., Калюжний Р., Цимбалюк В., Гавловський В., Брижко В. (2003).

Україна на шляху до Інформаційного суспільства. Правова інформатика, № 1, С. 90-98.

Шевченко А. І. (2023). *Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні* : монографія. Київ : ППШ.

Korean Journal of Ukrainian Studies
우크라이나학연구

Vol. 4 | 2023

Publisher

Jeong-Woon Park

Editor

Sogu Hong & Iryna Zbyr

Publication Date

December 30, 2023

ADDRESS

Hankuk University of Foreign Studies,
Global Campus 81, Oedae-ro, Mohyeon-eup, Cheoin-gu, Yongin-si,
Gyeonggi-do, 17035, Korea.

Tel : +82-31-330-4873

E-mail : soguhong@hufs.ac.kr

Homepage address : <https://ukraine.hufs.ac.kr/ukraine/index.do>

PRINTED BY

DAHAE publishing company

171-1, Inhyun-dong, Jung-gu, Seoul, Korea

Tel : +82-2-2266-9247

Fax : +82-2-2266-9247

E-mail : dhp9247@empas.com

우크라이나학연구

Korean Journal of Ukrainian Studies

The Concept of War in Ancient Ukrainian Aphorisms

Nina Stankevych

Martial Law in Ukraine and Its Impact on Taxation of Business
Enterprises

Roman Shandra & Sofiia Shovheniuk

Language Schizophrenia: Vectors of Interpretation
(Based on the Text by Yu. Shevchuk "Language Schizophrenia Quo
Vadis Ukraine?")

Khrystyna Shchepanska

Terminological Features of Designating Information
Phenomena in Contemporary Ukrainian Society

Danylo Krokhmalnyi
